

Válogatás Machiavelli leveleiből¹

3. levél²

Niccolò Machiavelli levele Ricciardo Becchinek³

Firenze, 1498. március 9.

Hogy a barát⁴ körüli dolgokról teljeskörű tájékoztatással szolgáljak, miként kívánja, tudnia kell, hogy a két prédikáció után – melyeket már Ön is megkapott másolatban –, farsang vasárnapján újabb prédikációt mondott, és miután sok mindenről szólt, arra kérte valamennyi hívét, hogy áldozzanak farsang napján a Szent Márkban, és még azt is mondta, hogy könyörög Istenhez, hogy ha mindazon dolgok, melyeket megjósolt, nem Tőle származnának, adja világos jelét. Mindezt pedig tette avégett – miként némelyek mondják –, hogy egyesíteni tudja az övéit, s ezáltal erősebbé tegye őket, hogy aztán megvédelmezzék. Erős kétségek gyötörték ugyanis afelől, hogy a már megalakult, de még nyilvánosságra nem hozott Signoria⁵ vajon nem lesz-e ellenséges vele. Miután aztán hétfőn nyilvánosságra hozták a Signoriát – miről Ön is értesülhetett –, és a barát meggyőződött arról, hogy annak több mint kétharmada ellenséges irányában, valamint mert a pápa levélben eltiltás terhe mellett szintúgy erre kérte, továbbá mert erősen kételkedett maga is, hogy a Signoria engedelmeskedne neki, végül is vagy a pápa tanácsára, vagy mert mások figyelmeztették, de elhatározta, hogy ott hagyja a Szent Reparátát, és átmegy a Szent Márkba. Ezért tehát csütörtök reggel, ahogy a Signoria hivatalba lépett, bejelentette – még a Szent Reparátában –, hogy részint mert el akarja kerülni a botrányt, részint pedig mert Isten dicsőségét akarja szolgálni, kivonul onnan, s egyben kéri a férfiakat, hogy kísérik őt a Szent Márkba, a nők pedig menjenek a Szent Lőrincbe Domenico testvérhez. S most, hogy a

---

1 A fordítók neveit a levelek végén közöljük, a szövegek lektorálása minden esetben Dávid Kinga és Alessandro Rosselli munkája.

2 A fordítás és a levelek számozása az alábbi kiadás szerint: Machiavelli, *Tutte le opere*, a cura di M. Martelli, Sanzoni Editore, ³Firenze 1989.

3 Machiavelli e híres levelének címzettje Ricciardo Becchi (1445-1498?), Firenze hivatalos követe a pápai udvarban.

4 Girolamo Savonarola (1452-1498) – a levél érdekességét az adja, hogy a 28 éves Machiavelli két és fél hónappal a domonkos rendi szerzetes megégetése (1498. május 23) előtt számol be a firenzei eseményekről, melyek végkifejletét nyilván nem ismerhette még. Vö. *Discorsi* 1, 45.

5 Firenze 9 személyből álló kormányzati szerve.

Niccolò Machiavelli levele Ricciardo Becchinek

Firenze, 1498. március 9

Különbség, XII. évf. / 1. szám | 2012 május, 17-20.o.

barát immár a saját házában volt, s hallani lehetett, mekkora bátorsággal kezdett el prédikálni, majd aztán folytatta is ugyanúgy, biz' az nem kis csodálatra méltó dolog! Mivel pedig erősen féltette magát, és biztos volt benne, hogy a Signoria nem habozik egy pillanatig sem, hogy ártson neki, valamint látván, hogy vele együtt meglehetősen sok városlakó dőlne romlásba, hatalmas borzalmak felfestésével kezdett el szónokolni, igencsak hathatós érveket felsorakoztatva mindazok számára, akik különösebben nincsenek hozzá szokva ahhoz, hogy ilyen dolgokról beszéljenek, s ezenközben egyre azt bizonygatta, mily tökéletesek az ő követői, ellenben mily elvetemült gazemberek az ellenfelei, nem mellőzve egyetlen kifejezést sem, mellyel gyengíthette az ellenséges táborát, és erősíthette a magáét. Mivel pedig magam is jelen voltam, most ezen dolgok közül fogok néhányat röviden előadni.

A barát Szent Márkbeli első prédikációjának alapját a *Kivonulás* következő passzusának szavai adták: „De minél inkább sanyargatják vala őt, annál inkább sokasodik és annál inkább terjeszkedik vala”⁶. Mielőtt azonban e szavakat kinyilatkoztatta volna, kifejtette, mi volt visszavonulásának oka, így szólván: „*prudencia est recta cognitio agibilium*”⁷. Aztán elmondta, hogy minden embernek volt és van célja, bár különböző: a keresztények célja Krisztus, más embereké, ahogyan más volt a régmúltban, úgy más manapság is, aszerint, hogy melyik valláshoz tartoznak. Ha tehát megértettük, hogy nekünk, mint keresztényeknek, Krisztus a célunk, a lehető legkörültekintőbben kell az ő dicsőségét szolgálunk, mindig gondosan szem előtt tartva, mily' időket élünk; és ha [...] az idők azt kívánják, hogy életünket áldozzuk Krisztusért, hát fel kell áldoznunk; ha viszont olyan idők járnak, hogy az embernek tanácsosabb elbújni, akkor el kell bújnunk, ahogyan Krisztusról és Szent Pálról is olvashatjuk. Majd hozzáfűzte, hogy bizony így kell tennünk, és így is tettünk⁹: ha az idő úgy kívánta, hogy szembenézzünk a tombolással, szembenéztünk vele, miként történt ez Áldozó csütörtökön, mert Isten dicsősége is és az idők is így kívánták; most viszont Isten dicsősége azt akarja, hogy engedjünk a haragnak, így hát engedtünk. Majd miután befejezte eme rövid beszédét, két pártra osztotta az embereket: az egyik, amely Isten alatt szolgál, s amelyet ő és követői alkotnak, és a másik, mely az ördög szolgálóiból, tehát az ő ellenségeiből áll. S miután hosszasan beszélt róla, rátért a *Kivonulásból* vett passzus tárgyalására, mondván, hogy a szenvedések révén a jó emberek kétféleképpen erősödnek: lélekben és számban; lélekben, mert az ember egyre jobban

---

6 2 Móz. 1:12

7 'a gyakorlati okosság a megtehető dolgok helyes ismerete'

8 A forrás hiányos.

9 A többes szám első személyel önmagára utal Savonarola.

egyedül Istennel, ha érzi az ellenséges erők uralkodását, és egyre erősebbé válik, ahogyan mind közelebb kerül Isten hatóerejéhez, miként teszi a víz is, mely tűzhöz közeledvén egyre melegebbé válik, hiszen közelebb kerül a hatóerőhöz. De erősödnek számban is, mert három generációja van az embereknek: azaz a jók, akik őt követik; az alávalók és megátalkodottak, akik az ellenfeleik; végül van az embereknek az a fajtája, akik gazdag életűek és az élvezeteknek élnek, s ahogyan nem megátalkodottak a rossz cselekvésében, ugyanúgy nem hajlanak jót sem tenni, lévén, hogy egyiket a másiktól nem különböztetik meg. De bárhol, ahol a jók is és az alávalók között tényleges viszály születik, az emberek felismerik a gonoszok rosszindulatát és a jók egyszerűségét – *quia opposita iuxta se posita magis elicescunt*¹⁰ –, így ez utóbbiakhoz közelednek, míg amazokat kerülnek, minthogy mindenki természetesen kerüli a rosszat és követi szívesen a jót. Így aztán az ellenségeskedésben a gonoszok mind fogyatkoznak, a jók pedig szaporodnak; *et ideo quanto magis etc*¹¹. Csak röviden beszélek minderről Önnek, hiszen a levél rövidsége megköveteli, hogy mellőzzük a hosszú elbeszélést. Aztán a barát – szokásához híven, hogy az ellenfeleket gyengítse, s egyben hidat verjen a következő prédikáció felé –, különböző témákat érintett még, majd azt mondta, hogy a közöttünk lévő viszálykodások könnyen odavezethetnek, hogy zsarnok emelkedik ki közülünk, aki romba dönti házainkat és elpusztítja földjeinket. Mindez persze nem mond ellent annak, amit már korábban mondott, vagyis hogy Firenze sorsa lehet, hogy Itáliát boldoggá tegye és uralkodjék rajta, mert rövid időn belül elűzik a zsarnokot Firenzéből. És ezen a ponton véget ért a prédikációja.

A következő reggel aztán – még mindig a *Kivonulás*-ról elmélkedvén –, mikor fejtegetéseiben ahhoz a részhez ért, hogy Mózes megölt egy egyiptomit¹², azt mondta, hogy az egyiptomiak gonosz emberek voltak, és Mózes, a prédikátor volt az, aki felfedvén bűneiket, megölte őket. Majd így szólt: Ó, Egyiptom, szeretnék tört döfni beléd. S ezen a ponton elkezdte könyveitek lapjait kitépdesni, ó, papok, s úgy bánt veletek, hogy még a kutyának se kellettetek volna eledelnek. Majd aztán hozzátette – és ide akart valójában kilyukadni –, hogy szeretne egy másik, igazán nagy sebet ejteni Egyiptomon, s azt mondta, hogy Isten szólt hozzá, miszerint van valaki Firenzében, aki zsarnok akar lenni, s olymód cselekszik és szervezkedik, hogy sikerüljön is neki. Mert bizony, ha el akarják űzni a barátot, ha ki akarják közösíttetni a barátot, vagy ha üldöztetni akarják a barátot, nem mást jelent az, mint zsarnokságot! Holott inkább illenék a törvényeket szem előtt tartani. Annyit beszélt róla, hogy az emberek napközben nyilvánosan találgatni

---

10 'mert az ellentét nyilvánvalóbb ott, hol a másik mellette áll'

11 'és minél inkább ilyenek [jók, rosszak], annál inkább [szaporodnak, fogyatkoznak]'

12 2 Móz. 2:12

kezdték, ki lehet az, ki oly közel van a zsarnoksághoz, mint Ön az éghez. De mivel aztán a Signoria írt érdekében a pápának, s látván maga is, hogy többé nem kell ellenségeitől tartania Firenzében, ahol korábban csakis a maga híveit igyekezett egyesíteni az ellenség gyűlöletével, valamint hogy azokat zsarnoknak nevezve próbált ijesztgetni, most, miután látja, hogy nincs többé erre szüksége, köpönyeget fordít, és sem zsarnokságukról, sem gazságaikról említést nem téve a megkezdett egységre buzdítja őket, miközben valamennyit a legfőbb pontifex ellen hangolja. S ez ellen fordítja marásait annyi gyalázatos dolgot mondva róla, amennyit csak el tud képzelni az ember. Véleményem szerint így követi az idők változását, s következésképpen így színezi ki hazugságait.

Most pedig meghagyom Önnek, ki bölcs, hogy döntse el, mit kell mondani a népnek, mit reméljenek vagy féljenek az emberek. Mert bizony nálamnál jobban meg tudja ítélni azt, mivelhogy úgy a természetünket, mint az idők milyenségét, s – lévén ott mellette – a pápa kedélyállapotát is tökéletesen ismeri Ön. Csak arra az egyre kérem, hogy ha nem volt terhére leveletem olvasnia, ne legyen fáradságára válaszolni sem, s írja meg, miféle ítéletet hoz az idők és a lelkek dolgainkkal kapcsolatos állását tekintve!

Isten Önnel.

Firenze, 1498. március 9.

az Ön
Niccolò di M. Bernardo Machiavellije
(Dávid Kinga fordítása)

205. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak¹

Firenze, 1513. június 20.

Tiszteletreméltó Francesco Vettorinak, Firenze szentszéki követének

Nagyrabecsült Nagykövet! Jó pár héttel ezelőtt levélben válaszoltam az Ön egyik, Franciaország és Spanyolország közötti fegyverszünetről tartott szónoklatára. Ezt követően nem kaptam Öntől levelet, és magam sem írtam, mivel értesültem tervezett jöveteléről, és így arra vártam, hogy személyesen beszéljünk majd. Ám mivel most megtudtam, hogy elfoglaltságai néhány napig még távol tartják tőlünk, ezért csak késve érkezik, mégis felkeresem levelemmel, melyben leírom véleményemet mindazokról a kérdésekről, amelyekről személyesen beszélünk volna. S bár jóllehet, hogy távol lévén a titkoktól és az eseményektől, csak vadul csaholok, mégis úgy hiszem, a dolgokról vallott véleményemmel senkinek sem árthatok, sem magamnak, ha azt elmondom Önnek, sem Önnek, ha azt meghallgatja tőlem.

Láthatta, milyen sikeres volt Franciaország olaszországi hadjárata, mely jó részt minden várakozással, vagy – ha tetszik – félelemmel ellentétes eredményt hozott; és bizony ezt az eseményt hozzásorolhatjuk mindazon ragyogó sikerekhez, melyek Őszentsége a Pápa² és a nagyrabecsült Medici-ház nevéhez fűződnek. S mert úgy hiszem, a körültekintő ember feladata mindig is az volt, hogy átgondolja, mely dolgok lehetnek ártalmára, nem különben, hogy lássa előre a távoli eseményeket, támogassa a jót és a rosszal vegye fel a harcot ideje korán, ezért a pápa helyébe képzelve magamat alaposan megvizsgáltam, mitől kellene félnem, s hogyan orvosolnám a problémákat; mindezeket pedig megírom most Önnek, rábízván magamat azok szavára, akik jobban teszik ezt nálam, és hogy a dolgokat így magam is pontosan értsem.

Őszentsége helyében úgy érezném, minden a szerencsén múlik, hisz nem kötöttek még egyezményt, melynek eredményeképpen teljes vagy nagyobb részt béke következett volna. Akkor sem bíznék a spanyolokban, ha a mostaninál kevesebb tekintélyük lenne Itáliában; de a svájciakban sem lennék túlon túl biztos, még

---

1 Francesco Vettori (1474-1539) Firenze követe a pápa római udvarában, Machiavelli fő levelező-partnere. Az alább közölt levelek 1513-1514-ből mind hozzá íródnak.

2 X. Leo pápa (eredeti nevén Giovanni di Lorenzo de' Medici, 1475-1521), aki pápává választása alkalmával amnesztiát hirdet: Machiavelli így szabadul a Mediciek börtönéből 1513 márciusában.

ha semmi tekintélyük se lenne akár Franciaországban, akár Spanyolországban; és senki másban sem bíznék, aki nagyhatalom lehetne Itáliában. Épp ezért ellenben nem tartanék Franciaországtól³ mindaddig, amíg a hegyek túloldalán van, avagy velem egyetértésben tér vissza Lombardiába. A dolgok jelenlegi állásából kiindulva egyaránt kételkednék akár egy új megállapodásban, akár a háború kiújulásában. Ami a háborút illeti, mely visszahozná pár nappal ezelőtti kételyeimet, ma kétség sem férhet hozzá, hogy Franciaország nagy győzelmet aratna az angolokkal oldalán. Ami pedig a megállapodást illeti, csak abban az esetben jöhetne létre, ha Franciaország nélkülem egyezne meg Angliával⁴ vagy Spanyolországgal.⁵ Megfontolva, hogy vajon könnyű lenne-e vagy sem Angliával egyezséget kötnie, s ugyanígy Spanyolországgal, úgy ítélem meg, hogy míg Angliával nehéz, Spanyolországgal lehetséges és ésszerű is volna az. És bizony, ha nem tartjuk rajta fél szemünket, attól tartok, ugyanolyan váratlanul a nyakunkba eshet, mint a megkötött fegyverszünet. Az érveim pedig a következőek. Mindig is úgy véltem, és most is úgy hiszem, hogy Spanyolország szeretné a francia királyt Itálián kívül tudni, de csak akkor, ha a saját fegyvereivel és befolyásával kergetheti el. Ellenben soha nem hittem, és nem hiszem ma sem, hogy a svájciak egy évvel ezelőtt Franciaországgal együtt aratott győzelme egészen kedvezne a spanyoloknak. Véleményemet egyrészt arra az ésszerű megfontolásra alapozom, hogy a pápa és a svájciak befolyása így túlságosan jelentős Itáliában; másrészt egynémely beszámoló alapján gondolom, melyek nyilvánvalóvá tették számomra, hogy Spanyolország még neheztel a pápára, aki nézetük szerint túl nagy tekintéllyel ruházta fel a svájciakat. Úgy vélem, a franciákkal kötött fegyverszünet okainak egyike ez volt. Mármost, ha a svájciak első győzelme⁶ nem tetszett a spanyol királynak, azt hiszem, ez a második, még kevésbé tetszik majd neki, mivel látja, hogy egyedül maradt Itáliában a nagy hírnevet szerzett svájciakkal és egy fiatal, gazdag, joggal dicsőségre áhítózó pápával szemben, aki nem akar alul maradni elődeihez képest, ráadásul ott vannak a testvérei és unokaöccsei új hercegségre várva. Okkal félhet hát a spanyol király attól, hogy a svájciakkal szövetező pápa az ő területeit is megszerzi, amit egyébként – ha akarná – könnyen meg is tehetne, hiszen nincsenek különösebb akadályok, melyek meggátolhatnák tettében. Ezért nincs biztosabb megoldás Spanyolország számára, mint szövetséget kötni Franciaországgal, melynek révén könnyen megkaphatná Navarrát, miközben ő maga egy svájciak szomszédsága miatt nehezen tartható területet adna a franci-

---

3 Machiavelli az ország-neveket néha az adott ország uralkodói helyett használja, itt XII. Lajos (1498-1515) francia királyról van szó. A továbbiakban csak első előfordulásuk esetében oldjuk fel ezen utalásokat.

4 VIII. Henrik angol király (1509-1547).

5 II. Ferdinánd aragón, majd spanyol király (1506-1516).

6 Célzás a novarai csatára 1513. június 6-án.

áknak; ráadásul a svájciakat megfosztaná a könnyű átjárás lehetőségétől Itáliában, a pápát pedig attól a kényelmes helyzettől, hogy könnyedén igénybe vegye őket. Egy ilyen szerződést tehát, tekintve Franciaország helyzetét, nemhogy vissza kellene utasítaniuk, hanem maguknak kellene szorgalmazni!

Ezért tehát, ha én lennék a pápa, látva, hogy mindez bármikor bekövetkezhet, vagy igyekeznék megakadályozni, vagy magam irányítanám az eseményeket. Úgy vélem, a dolgok állása alapján könnyen megtörténhet a békekötés Franciaország és Spanyolország, a pápa és Velence között. Én nem venném bele se a svájciakat, se a Császárt⁷, se Angliát, mivel úgy látom, Anglia hagyja magát Spanyolország által kormányozni; azt sem nagyon tudom elképzelni, hogyan egyezhetne a Császár a velenceikkel, vagy akár Franciaország a svájciakkal. Így hát hagynám őket menni, s inkább azokkal foglalkoznék, akikkel az egyezés jobban elviselhető. Úgy vélem ugyanis, hogy egy ilyen szerződés mind a négy fent említett félnek meglehetősen javára válna, tekintve, hogy a velenceieket kielégíthetné Verona, Vicenza, Padova és Trevigi birtoklásával, a francia királyt Lombardiával, a pápát a már megszerzett területekkel, Spanyolországot pedig a nápolyi királysággal. Mindennek megvalósulása pedig egyedül Milánó hamis hercegének⁸ válna kárára, továbbá a svájciaknak és a Császárnak, akik mind készek lennének nekitámadni Franciaországnak, aki pedig, hogy védje magát tőlük, kénytelen lenne a páncél mellvértet magán hagyni szüntelen, minek következtében, miközben mindegyik biztos lenne felőle, egyik sem bízhatna a másikban. Mindezen megfontolások alapján tehát én igen nagy biztonságot látok ebben a szerződésben, mivel a németektől való közös félelem együtt tartaná a feleket, s nem lenne közöttük viszályra ok, hacsak nem a velenceieknek, akik viszont türelmesek lennének.

Másfelől nézve viszont nem látok semmi biztonságot, mert véleményem szerint – s kétlem, hogy tévedek – a franciák királyuk halála után nekilátnak nyomban Lombardia megszerzésének, ami állandó hadikészültségben tartja őket. És nem hinném, hogy Spanyolország bármi módon is hajlandó lenne letenni a fegyvert. Ha az első svájci győzelem fegyverszünet kötésére indította, a második békekötésre sarkallja biztosan, akármilyen politikai lépést is tesz, dolgot is mond, vagy bármit ígér is – úgy vélem. Ugyanakkor ez a béke rendkívül veszélyes lenne, ha nem minden érdekelt fél részvételével és egyetértésével köttetne meg.

Ég Önnel! Firenze, 1513. június 20.

Niccolò Macchiavelli
(Bibok Ágnes fordítása)

---

7 I. Miksa Német-római császár (1509-1516).

8 Massimiliano Sforza milánói herceg (1512-1515).

211. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

S. Andrea in Percussina¹, 1513. augusztus 10.

A Szentatya pártfogoltjának, a nagyrabecsült Francesco Vettori Nagykövet Úrnak

Nagyrabecsült Nagykövet! Ön nem akarja, hogy ez a szerencsétlen francia király visszaszerezze Lombardiát, én viszont akarom. Kétlem, hogy az Ön nem akarása és az én akarásom alapja ne egyazon természetes affekció vagy szenvedély lenne, mely Önnel nemet, velem pedig igent mondat. Ön azzal tiszteli meg *nemet*, hogy rámutat, a békekötés nehezebbé válhat, ha a király visszatér Lombardiába, én viszont, hogy megtiszteljem *igenemet*, rámutatok, hogy ez nem igaz, és hogy a béke megkötése az általam mondott úton sokkal biztosabb és szilárdabb.

Nézzük ismét a részleteket, s hogy ötödikei levelére is válaszoljak, el kell mondanom, egyetértek Önnel abban, hogy Angliának furcsának fog tűnni, hogy miután annyi előkészület után megérkezik Franciaországba, nyomban vissza is kell vonulnia onnan. Így aztán igen nagyra kell lennie a szükségnek, mely számára e visszavonulást diktálja. Úgy véltem, eléggé szükséges indok lehet, ha Spanyolország és a pápa kényszeríti rá, és úgy ítélt, s ítélem most is, hogy míg egyrészt Anglia számára nehéznek tűnhet e vállalkozás, másrészt – látván amaz kettő határozott akaratát – könnyen rá lehet venni majd, hogy megtegye. S ha netán elégedetlenség marad nyomában, helyénvalónak találom azt, hiszen a francia király annál inkább gyenge lenne, illetve maradna, minél tovább vergődne az ellenséges vagy gyanakvó angolok és svájciak között, s nem hogy mások tulajdonának meghódítására nem gondolhatna, de még mások segítségét kellene kérnie, hogy a saját területeit megtarthassa. Ez esetben a spanyol király minden szándéka valóra válna, mert úgy hiszem, a saját tartományainak biztosításán túl arra is gondolhatna, miként maradhatna serege továbbra is Itália kakasa. És bizony az maradna, mivel a franciák Anglia gyanakvása és a németek ellenségeskedése miatt nem tudnának tekintélyesebb sereget küldeni Lombardiába, így mindenképpen a spanyol csapatok segítségére szorulnának. Nem látom, mi okból lennének egyedül a svájciak képesek térdre kényszeríteni az angolokat. Tekintve ugyanis, hogy szegények és nem határosak Angliával, Franciaországot legfeljebb csak zsoldosokként szolgálnák, vagy lennének hajlandó szolgálni. A franciáknak ezért fizetni kellene őket, még hozzá magas áron, miközben fizethetnék a német

---

¹ Machiavelli vidéki birtoka, ahová családjával visszavonul Firenzéből.

zsoldosokat is, nagyobb hasznot húzva belőle, s Anglia ugyanúgy retteghetne miattuk. És ha azt mondaná nekem most, hogy Anglia elintézheti, hogy a svájciak Burgundiánál megtámadják Franciaországot, azt válaszolnám: ez valóban árthat Franciaországnak, ám ha azt akarjuk, hogy Anglia letegyen szándékáról, olyan megoldást kell találni, hogy az veszélyes legyen számára. Mindazonáltal azt nem akarnám, hogy Spanyolország és a pápa fegyvert ragadjanak ellene, hanem inkább, hogy fordítsanak hátat és mutassák meg neki, hogy a Franciaország ellen vívott háború oka az Egyház iránti tisztelet volt, és most, hogy a francia király elállt a szándékától, hogy az Egyház érdekeinek kárt okozzék, már ők sem akarnak kárt okozni neki. Így aztán meggyőződésem, hogy a leghatásosabb gyógyír Anglia számára az azonnali visszavonulás lenne, mert – ahogy már többször is mondtam – franciaországi vállalkozása meglehetősen kétkedésre adott s ad okot. Ráadásul Angliának gondolnia kell arra is, hogy ha eljön a csata napja, s elveszíti azt, vele veszítheti a királyságát is, mint Franciaországgal esett meg egykoron. Ha pedig Ön azt mondaná: Anglia küld majd bőségesen pénzt a németeknek, hogy aztán Franciaországot rajtuk keresztül egy másik sereggel támadtassa meg, nos, véleményem erre vonatkozóan továbbra is az, hogy pénzt büszkeségből vagy dicsőség miatt, de inkább a saját népére költi majd. Ezen kívül, a császárnak küldött pénz csak ablakon kidobott pénz volna, hiszen a svájciak túl sokat akarnának. Hiszem továbbá, hogy Spanyolország és Franciaország között könnyen létrejöhet a bizalom, mert Spanyolorzágnak nem származna haszna abból, ha ily módon tenné tönkre a francia királyt, míg Franciaország próbáját látná annak, ahogy a spanyol király a legnagyobb veszély közepette felhagy a fegyverekkel, sőt még inkább nőne a franciák belé vetett bizodalma, ha neki köszönhetően visszakapnák Lombardiát. Az újonnan támadt jótétemények pedig elfeledtetik a régi sérelmeket. Másfelől Spanyolorzágnak nincs semmi félnivalója egy beteges, öreg, megfáradt királytól, aki egyikben kételkedve, másiknak ellenségeként, az angolok és németek között őrlődik. Még arra sem lenne szüksége, hogy a pápa hatalma védje meg, elegendő lenne, ha ezt az ellenséges viszonyt táplálná. Így aztán eme békekötés tekintetében nem látok nagyobb veszélyt az általam előtárt megfontolások alapján, mint az Ön által feltártakban, sőt ha van valami előnye, akkor az én megfontolásaim értelmében van. Másrésztől nem látok semmi biztonságot az Ön érvelésének szemszögéből, sokkal inkább az enyémből, ha egyáltalán van biztonság e mostani idők viszontagságaiban.

Aki viszont látni szeretné, hogy egy béke tartós-e vagy biztos-e, többek között meg kell vizsgálnia azt is, hogy kik az elégedetlenek miatta, valamint azt, hogy elégedetlenségüknek milyen következményei lehetnek. Ha az Ön békéjét vizsgálom, akkor Angliát, Franciaországot és a császárt látom elégedetlennek, mivel egyikük sem érte el a célját. Az én békém esetében Anglia, Svájc és a császár

maradna elégedetlen, ugyanazon oknál fogva. Az Ön elégedetlenkedői könnyen Itália és Spanyolország vesztét okozhatják, mivel rögtön azután, hogy a béke megkötött, s bár Franciaország jóváhagyta és Anglia sem ellenkezett, egyik fél is és másik fél is meg fogja változtatni célját s szándékát: Franciaország vissza akar majd térni Itáliába, Anglia pedig Franciaországot akarja leigázni, s eközben bosszúból Itália és Spanyolország ellen fordulnak. A józan ész azt diktálja, hogy egy második egyezsége lépjenek egymás között, mely garantálja, hogy mikor Franciaország felfedi magát, céljaik véghezvitele ne ütközzék semmilyen akadályba, mert a császár – ha úgy akarja – Anglia és Franciaország segítségével másnap elfoglalja Kasztíliát, majd Itáliát, ahová ismét beengedi a franciákat. Így aztán egy pillanat alatt ők hárman felkavarhatnak és romba dönthetnek mindent. Sem a spanyol, sem a svájci seregek, de még a pápa összes pénze sem lenne elegendő, hogy ezen áradatnak gátat vessenek, lévén, hogy azok hárman rengeteg vagyonnal és hatalmas sereggel rendelkeznek. Indokolt hát, hogy Spanyolország lássa e veszélyeket, s hogy megpróbálja elkerülni azokat bármi módon, mert e békében Franciaországnak semmi oka nincsen arra, hogy szeresse, de annál több lehetősége, hogy megtámadja őt. És ezt az alkalmat Franciaország el nem halasztaná semmi pénzért. Ha tehát Spanyolország a távoli dolgokra összpontosítja figyelmét, az nem azért van, mert egyetért e békével vagy végrehajtja azt, hanem, mert egy olyan másik béke születhet, mely a későbbiekben még nagyobb és veszélyesebb háborút okozhat. Ha viszont olyan békeszerződés születne, melyről én írtam Önnek, s amelyben Anglia, Svájc és a császár maradnának elégedetlenek, ezek az elégedetlenkedők nem tudnának sem oly természetes módon egyesülni, sem oly könnyen megtámadni a többi szövetségest. Mert Franciaország a hegyeken innen és a hegyeken túl mindig is sorompót jelentene, és a többiek segítségével oly fokú ellenállást alkotna, hogy a szövetségesek biztonságban lennének, amazok pedig nem kezdenének semmilyen vállalkozásba, látván a nehézségeket. Ily módon semmi sem merülne fel, mely a szövetségeseknek egymás iránt kétkedésre adna okot, tekintve, hogy mindegyikük – ahogy már többször is írtam – teljesülve látná a saját szándékát, az ellenséget pedig oly hatalmasnak és oly veszélyesnek, hogy az őket egymáshoz láncolva tartaná.

Az Ön által javasolt békében még egy súlyos veszély leselkedik Itáliára. Eszerint minden alkalommal, mikor hagyják, hogy Milánó élére gyenge herceg kerüljön, Lombardia tulajdonképpen nem ezen herceg, hanem a svájciak uralma alatt lenne. És azon számos alkalommal, amikor az Ön békéjének három elégedetlenkedője nem mozdul, úgy gondolom, túlságosan is sokat nyom a latban a svájciak eme közelsége, ezért érdemes lenne sokkal jobban számolni vele, mint amennyire teszik most. Önnel ellentétben azt sem hiszem, hogy azért nem akarnak mozdulni a svájciak, mert tisztelik Franciaországot, vagy mert Itália másik

fele ellenük fordulna, s még csak azt sem gondolnám, hogy megelégednének egy gyors rajtaütéssel, aztán elmennének csendesen. Először is – miként fentebb mondtam – Franciaország bosszút állna, és mert egész Itáliától sértést szenvedett, örömét lelné, ha láthatná romokban heverni vetélytársát. Ezért titokban pénzelni fogja a svájciakat, s táplálja a tüzet, semhogy más utat keresne. Ami a többi olasz egyesülését illeti, nevetnem kell! Először is: soha nem jöhet létre itt olyan egység, mely bármi jót hozhat. De ha mégis egyesülnének Itália fejei, semmire sem mennének vele, hisz' nincs a spanyolokén kívül egyetlen más sereg sem, mi érne akár egy garast, azok pedig túlságosan kevesen vannak ahhoz, hogy kezdeni lehessen velük bármit is. Másodsorban mert a farkok nem egyesült a fejvel: hamarabb lesz, hogy egymással versengve dobja oda magát a svájciaknak ez a generáció, mint hogy valami véletlen folytán lépésre szánja el magát.²

Ami azt illeti, hogy a svájciaknak elég lenne egy gyors rajtaütés, aztán mehetnének is, a válaszom a következő: ne dédelgesse sokáig ezt az ötletet, s másokat se biztasson, hogy ilyen s hasonló álmokat ringassanak, hanem arra kérem, hogy tekintse úgy az emberek dolgait, ahogyan azok mindig is fejlődnek, és ahogyan a világ hatalmai, különösképpen pedig a köztársaságok alakulnak. És akkor látni fogja majd, hogy az emberek előbb megelégszenek azzal, ha meg tudják védeni magukat és önmaguk urai lehetnek, később meg már arra vágynak, hogy megtámadjanak másokat, mert másokon is uralkodni akarnak. A svájciak megelégedtek először azzal, hogy megvédték magukat az osztrák hercegtől, s ez a siker megbecsülést hozott nekik hazájukban; aztán megelégedtek azzal, hogy megvédték magukat Károly hercegtől, s ez már hazájukon kívül is nevet szerzett nekik. Megint később már másoktól szedtek hadisarcot, hogy fiataljaikat a harcban tudják tartani, s tovább tudják növelni dicsőségüket. Ez még nagyobb nevet szerzett nekik, még bátrabbakká tette őket, hiszen több tartományt és többféle embert is megfigyeltek és megismertek, s így lelkükben elültetődött a túlzott törekvés szelleme és a vágy, hogy értük harcoljanak. Pellegrino Lorini is mesélte nekem, hogy Pisa felé menet gyakran elmélkedtek Beumontéval seregük erényein, melyet hasonlatosnak találtak a rómaiakéhoz, és azon, hogy ki tudja, egy napon nem válnak-e majd ők is oly hatalmassá, mint egykoron Róma; és büszkélkedtek, hogy Franciaország minden addigi győzelmét nekik köszönhette,

---

2 A *Fejedelem* sokat vitatott zárófejezetében ezzel szemben Machiavelli nem csak hogy lehetségesnek tartja Itália egységét, hanem olvasóit megszólítva így fogalmaz az istenhez könyörgő Itáliával kapcsolatban: „Nézzétek, mennyire kész egy zászlót követni, csak legyen, aki felemelje.” (*A Fejedelem*, ford. Lutter Éva, Bp. 1994, 134.) Arról a tényről, hogy szerzőnk e megnyilatkozását leginkább a Mediciek felé megnyilvánuló hízelgés vezette, nem csak az utolsó fejezet erős retorizáltsága (szemben a teljes mű argumentatív stílusával) tesz tanúbizonyságot, hanem e levél fenti sorainak szarkazmusa is.

meg hogy bizony nem tudják, egy nap miért ne harcolhatnának a saját javukért. Most érkezett az alkalom, és meg is ragadták azt: azzal az indokkal, hogy a jelenlegi herceget hatalmába visszahelyezzék, betörték Lombardiába, valójában azonban ők lettek a hercegek³. Az első adandó alkalommal mindent az uralmuk alá fognak hajtani, kiírva Lombardia hercegeinek egész nemzetségét és összes nemességét. Második lépésként – szintén maguk érdekéért – végigsöpörnek egész Itálián, s az eredmény ugyanaz lesz. Ezért hát úgy zárnám fejtegetésem, hogy bizony a svájciak nem elégednének meg a gyors rajtaütéssel, hogy aztán szépen haza menjenek, hanem, igenis, nagy a félnivalónk tőlük!

Tudom, hogy véleményem ellentmond az emberek természetes gyarlóságának: először is a napról napra való élés vágyának; aztán annak, hogy nem hisznek abban, hogy bizony megtörténhet az, ami még sosem volt; végül, hogy mindig egyféleképpen mérnek fel egy embert. Ezért hát nincs senki, aki azt tanácsolná, hogy távolítsuk el a svájciakat Lombardiából, helyezzük vissza a franciákat oda, mert nem akarnák kitenni magukat azoknak a veszélyeknek, melyeken bizonyosan keresztülmennének, ha megkísérelnék azt; és nem hisznek az eljövendő bajokban, ahogyan nem gondolják azt sem, hogy Franciaországban bízhatnának. Barátom, ez a német folyó olyan széles, hogy igen széles gátra van szükséges korlátokban tartani!⁴ Ha a franciák soha nem jártak volna Itáliában, és ha Ön ne tudná annyira, mily arcátlanok, önelégültek, s mennyi sarcot szednek – hisz ezek azok a megfontolások, melyek most elhatározásában visszatartják –, akkor már rég maga rohant volna hozzájuk, hogy könyörögve kérje őket, jöjjenek Lombardiába. Most kell az áradatnak gátat vetni, mielőtt még a svájciak gyökeret vernének ebben az államban, és megtapasztalnák az uralkodás édes ízét. Ha itt ragadnak, egész Itália darabokra hullik, mert mindenki, aki elégedetlen, a kegyüket fogja keresni, hogy nagyságukat kihasználva rajtuk felkapaszkodhasson, miközben másokat eltapos. Én csak tőlük félek, és nem tőlük és a császártól – ahogyan azt Casa írta Önnek –, még ha könnyen egyesülni tudnának is. Mert ahogyan a császár örvendett, hogy a svájciak lerohanták Lombardiát és Milánó urai lettek, ami sehogyan sem tűnt ésszerűnek azon okokból kifolyólag, miket Ön is megírt nekem, ugyanígy minden ésszerű ok nélkül ez utóbbiak is örvidenének, ha a császár némi előmenetelre tenne szert Itáliában.

Nagykövet uram, inkább csak azért írok Önnek, hogy eleget tegyek kívánságának, mintsem azért, mert tudnám, mit kell mondanom. Ezért arra kérem, hogy ha azt szeretné, hogy e súlyos ügyekben szilárd véleményem legyen, legkö-

---

3 Massimiliano Sforza 1512-ben erőteljes svájci katonai támogatással lesz Milánó hercege.

4 A német folyam áradatának metaforája esetében nehéz nem felidézni a szerencse áradatának képes leírását a Fejedelem 25. fejezetében.

zelebbi levelében tájékoztasson arról, hogyan állnak a világ dolgai, mit cselekszenek, mit remélnek és mitől félnek, hiszen ellenkező esetben csak egy szamár testamentumát venné időről időre kézhez, vagy valami Biancaccinóhoz hasonló dolgot. Ajánlom magam.

1513. augusztus 10. napján.

Niccolò Machiavelli a birtokáról
(Horváth Viktória fordítása)

214. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1513. augusztus 26.

Tiszteletreméltó Francesco Vettori szentszéki követnek, Rómába

Nagyrabecsült Nagykövet. E hónap 20-án kelt levele igen megrémisztett; annak tartalma, az érvek sokasága és minden egyéb erénye oly mértékben felkavart, hogy eleinte meghökkenés és zavarodottság vett erőt rajtam. S ha a levél újraolvasásakor nem enyhültek volna némiképp gyötrő kétségeim, bizonyosan rossz levelet küldtem volna, melyben egészen másra válaszolok Önnek. Ám olvasás közben magam is úgy jártam, mint ahogyan az a rókával megesett: midőn meglátta az oroszlánt, legott majdnem meghalt félelmében, második alkalommal azonban a bokor mögül már jó alaposan szemügyre vételezte a veszedelmes fenevadat, mígnem végül meg is merte szólítani azt.¹ Így volt ez velem is. Megnyugodván sorai olvasásában, lassan úgy éreztem, levelét meg tudom válaszolni majd.

Ami a világ dolgainak jelenlegi állását illeti, én az alábbi következtetéseket tudom levonni: hogy a természet, vagy a véletlen intézte-e úgy, nem tudom, de a fejedelmek, kik életünket kormányozzák, az alábbi jellemeket kapták: van egy bölcs pápánk, aki bölcsessége révén tekintélyt parancsoló és igen tisztelt; egy állhatatlan és változékony császáruk; egy megvető és félelmetes francia királyunk; egy zsugori és gyengekezű spanyol uralkodónk; és egy gazdag, vad és dicsőségittas angol királyunk; aztán ott vannak a kegyetlen, diadalmas és arcátlan svájciak; és persze itt vagyunk mi, Itália szegény, becsvágytól fűtött, ámde nyúl szívű népe is. A többi uralkodót én magam nem ismerem. Figyelembe véve az imént felsorolt fejedelmek tulajdonságait, s összevetve őket az események jelenlegi állásával, egyre inkább kezdem belátni, mily igazat szólt a barát, aki gyakran mondogatta „Pax, pax, et non erit pax”². Meg kell vallanom Önnek, hogy minden béke nehéz, úgy a Öné, mint az enyém is, de ha úgy vélné, hogy az én békémben több a nehézség, öröömre szolgálna már az is. Ám arra kell kérnem, türelmesen hallgasson meg most, s hagyja, hogy elmondjam, hol van az a pont, ahol Ön – nézetem szerint – bizonyosan téved. Kétségem tárgya elsőként is, hogy túlságosan semmibe veszi ezt a jelentéktelen francia királyt, míg az angolt túlon túl sokra

---

1 Aiszóposz meséje a rókáról és az oroszlánról, Pesti Gábor 1536-os fordításában az 58. fabula.

2 Béke, béke és nem lesz béke. – A szóban forgó barát Savonarola.

tartja. Számomra nem tűnik túl meggyőző érvnek, hogy Franciaországnak csak alig tízezer katonája van, ugyanis ha nem lennének ott a németek, a franciák is ki tudnának állítani egy nagy sereget; s ha katonáik nem is lennének oly képzetek, mint a németek, attól még lennének annyira jók, mint az angolok. Ami pedig ezt mondatja velem, nem más, mint hogy látom ezt a dühöngő angol királyt a hatalmas seregével, a nagy akarásával, hogy végre bevethesse (vagy, ahogy a siénaiak mondják, gyökerestül kitephesse) azt, ám ennek ellenére nem sikerült első nekiveselkedésre bevennie Théroouanne-t, ezt az Empolihoz hasonló kis erődített várost, ráadásul oly időkből, mikor katonáik hatalmas elánnal járnak el. Mindez önmagában is elég ok számomra, hogy ne féljek annyira Angliától, s ne vegyem oly semmibe Franciaont. Ezen túlmenően úgy gondolom, hogy a franciák lassú térnyerése inkább tudatosságból, mintsem félelemből fakad, mert remélik, hogy az angolok – minthogy nem tudták lábukat megvetni az országban, a tél pedig közeleg – kénytelenek lesznek vagy visszatérni a szigetországba, vagy Franciaonban maradni mindenféle veszélynek kitéve magukat. Hallom, hogy arrafelé a területek olyannyira mocsarasak, hogy fa sincsen, így az angolok már most sokat szenvednek. Ezért aztán arra gondoltam, nem kerülne túl nagy fáradságába sem a pápának, sem a spanyoloknak, hogy meggyőzzék Angliát. Aztán Franciaország nem mondott le a zsinatról sem, s ez megerősíti a már fentebb kifejtett véleményemet, mely szerint, ha a franciák helyzete olyannyira elszomorító lenne, mindenki támogatására szüksége volna, tehát mindenki barátságát keresnie kellene.

Azt, hogy az angolok pénzelték a svájciakat, elfogadom, de hogy az a császáron keresztül történne, azt erősen kétlem, mert a császár inkább a saját seregére költené a pénzt, s nem a svájciakra. Ezen felül sehogyan sem fér a fejembe, hogy a császár ily megfontolatlan lenne, vagy akár Némethon többi része ennyire óvatos, hogy eltűnjék a svájciak ily mértékű elismerését. Amikor tehát azt látom, hogy biz' nagyon is el vannak ismerve azok, félek megítélni a dolgokat, mert minden józan emberi számítást nélkülöz. Nem értem azt sem, hogyan történhetett, hogy a svájciak bevették Milánó várát, noha nem akarták, holott nagyon is úgy tűnik, céljaik épp ezzel teljesedtek be, és sokkal inkább ezt kellett tenniük, mintsem Burgundiát elfoglalni a császár számára. Úgy vélem tehát, hogy Kegyelmed a svájciak megítélésében téved a legnagyobbat, vagyis abban, hogy mennyire kell félni tőlük. Én ugyanis azt gondolom, nagyon is van, miért félnünk tőlük, és ezt Casa³ és több más barátom is jól tudja, akikkel beszélgetni szoktam e dolgokról. Tudják, mily kevésre becsülöm a velenceieket, még dicsőségük legfényesebb napjaiban is, mert számomra sokkal inkább csodálkozni való, hogy szert tettek

---

3 Filippo Casavecchia (1472-1520?) Machiavelli és Vettori közös barátja, sok helyen szerepel Machiavelli leveleiben.

e nagy birodalomra, s hogy meg tudták tartani, mintsem hogy elveszítették azt. Bukásuk azonban túlságosan is nagy tiszteletet ébresztett, mert amit a francia király tett velük, azt megtehetette volna egy Valentino herceg⁴, vagy Itália bármely más tiszteletre méltó kapitánya is, akinek van 15000 fős serege. Engem inkább az indított csodálatra, hogy miként voltak képesek előre jutni igazi hadvezérek és katonák nélkül. Azok az érvek tehát, melyek miatt nem félek tőlük, félelmet keltenek bennem a svájciak irányában. Nem tudom, mit mondott Arisztotelész a vegyes köztársaságokról, de én a magam részéről úgy gondolom, jól tudom, mi az, ami ésszerű módon történhet, történik, és történt is mindig. Emlékszem, valahol olvastam⁵, hogy az etruszkok egész Itáliát kezükben tartották egészen az Alpokig, míg a gallok ki nem űzték őket Lombardiából. Az, hogy az aitóliaiak és az akhajok semmilyen fejlődést nem értek el, inkább az akkori időknek volt köszönhető, mintsem maguknak: ott volt ugyanis a nyakukon a hatalmas makedón király, aki nem engedte kibújni őket fészükéből, majd később a rómaiak.⁶ Így aztán jórészt a mások ereje, nem pedig a saját berendezkedésük miatt nem tudtak terjeszkedni. A svájciak egyelőre nem akarnak maguknak alattvalókat, mert nem látják benne hasznukat. Most legalábbis ezt mondják: nem látják, mi hasznuk származik belőle. De ahogyan már más esettel kapcsolatban is mondtam, a dolgok fokozatosan alakulnak, s gyakran a szükség olyan dolgokra is ráveszi az embereket, melyek szándékaik ellen valóak, a népek szokása pedig, hogy lassan járjanak. Tekintve a dolgok jelenlegi állását, a svájciaknak adózik már Itáliában a milánói herceg és a pápa is. Az adót bejövételükkor vetették ki, és nem szívesen mondanának le róla, így ha valamelyik elmulasztaná megfizetni, lázadásnak vélnék azt, s lándzsát ragadnának. Ha megnyerték a viadalt, azon lesznek, hogy biztosítsák hatalmukat, s ennek érdekében szorosabbra fogják a gyeplőt azokon, akiket már leigáztak, mígnem szép lassan érvényesítik uralmukat minden fölött.

Ne bízzék azokban a fegyverekben sem, amelyek – ahogy mondja – egy nap Itáliában gyümölcsözhetnek, mert ez két okból is lehetetlen: először is lehetetlen az ő szemszögükből, mivel nem egységesek, vezéreik különbözőek és nem találnánk egyetlen vezért sem, aki képes lenne egységbe kovácsolni őket; másodszor pedig a svájciakra való tekintettel sem. Egy dolgot meg kell értenie, hogy a legkiválóbb seregek mindig is a felfegyverzett lakosok voltak, és csakis azok a seregek tudják feltartóztatni őket, akik hozzájuk hasonlatosak. Emlékezzen, ilyen

---

4 Cesare Borgia (1475-1507), aki bukása ellenére is – vagy talán épp emiatt – Machiavelli főhőse a *Fejedelemben*.

5 Talán Liviusnál, *Ab urbe condita* I, 2 és II, 44; a levél megállapításait újraolvashatjuk a *Discorsi* II, 4-ben.

6 Vö. a *Fejedelem* 3. fejezetével!

hadseregeik voltak a rómaiaknak, a spártaiak, az athéniaknak, az aitoliaiaknak és az akhájoknak, sok hegyeken túli népnek, és ott találhatja azokat a jeles hadvezéreket, akik nagy tetteket hajtottak végre annak köszönhetően, hogy saját népük köréből állították ki seregüket: ilyenek voltak az asszír Ninus⁷, a perzsa Kürosz⁸, vagy a makedón Nagy Sándor⁹ is. Ellenpéldának csak Hannibált¹⁰ és Pürrhoszt¹¹ tudnám idézni, akik gyűlevész hadsereggel értek el nagy dolgokat. Ám mindez kivételes hadvezéri erényeiknek volt köszönhető, és annak a személyüket övező tekintélynek, melynek révén a vegyes csapatokban ugyanazt a szellemiséget és rendezettséget tudták elültetni, amelyekkel a saját katonaságok rendelkeztek. Ha pedig Franciahon veszteségeire és győzelmeire gondol, láthatja, hogy akkor győzedelmeskedett, mikor az olaszokkal és a spanyolokkal szemben hadakozott, akik az övéhez hasonló katonaságokkal rendelkeztek. Most azonban, hogy a svájciak és angolok saját seregeivel kellett megküzdenie, veszített, s ott a veszély, hogy még többet is veszíthet. A franciák eme romlását mindig is látták a hozzáértő emberek, hiszen könnyen megítélhették azt, látva, hogy nincsen saját gyalogságuk, és a lakosságot is lefegyverezték, ami nyilvánvalóan ellentmondott a megfontolt és nagynak tartott emberek cselekedeteit irányító valamennyi szabálynak. Ugyanakkor nem minden múltbéli francia király követte el ezt a hibát, csak Lajos és utódai. Így tehát ne alapozzon nagyon az olasz katonaságra, ha az nem oly egyszerű, mint a svájciaké, vagy – ha már vegyes – nem alkot az övékéhez hasonlóan egységes hadtestet.

Ami pedig az Ön által emlegetett megosztásokat és viszálykeltéseket illeti, ne gondolja, hogy bármi hatásuk is lesz mindaddig, amíg a törvényeiket betartják, melyeket egyébként hosszú távon be is szoktak tartani. Abban az országban ugyanis nincs és nem is tűnhet fel olyan fej, akinek nincsen farka, mert a fark nélküli fejek gyorsan elhunynak, és csekély nyomot hagynak. Azok pedig, akik megölték őket, biztosan olyan valakik voltak, akik vagy előjárókként, vagy valamilyen más, nem szokványos módon akartak kedvezni a francia pártiaknak, de mert le lettek leplezve vagy megölettek, többé nem számítanak, mert a túlvilágon a felakasztott tolvajokéval azonos állapotra jutnak. Nem hinném, hogy képesek volnának birodalmat létrehozni, mint a rómaiak, ugyanakkor nagyon is elképzelhetőnek tartom, hogy Itália önkényuraivá válnak részint közelségük, részint a mi rendezetlenségünk és nyomorúságos állapotaink miatt. S ez rémülettel tölt el,

---

7 Az Óasszír Birodalom mitikus királya az i. e. 3. évezredben.

8 Perzsa uralkodó (i. e. ca. 593-530)

9 Makedón király (i. e. 356-323)

10 Pun hadvezér (i. e. 247-183)

11 Epeiroszi görög király (i. e. 318-272)

ezért szeretnék gyógyírt találni rá; s ha a franciák kevésnek bizonyulnak ehhez – tekintve, hogy nem látok rajtuk kívül más gyógyírt –, Önnel együtt kesergésre adom fejemet, hogy sirassam bukásunkat és szolgáságunkat. Ha ez a szolgáság nem is következik be ma, vagy holnap, egyfelől biztosak lehetünk, hamarosan itt lesz. És ezt Itália Gyula pápának¹² köszönheti majd és mindazoknak, akik nem nyújtottak gyógyírt, ha egyáltalán lehet még manapság bármiféle gyógyírról is beszélni. Ajánlom magamat.

Kelt Firenzében, 1513. augusztus 26-án.

Niccolò Machiavelli
(Turai Gabriella fordítása)

---

12 A reneszánsz legmilitánsabb pápája (1503-1513), aki másfelől jelentő mecénási tevékenységet folytat: uralkodása alatt készülnek el Michelangelo által a Sixtus-kápolna mennyezetére festett freskók.

216. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1513. december 10.

Tiszteletreméltó Francesco Vettorinak, Firenze szentszéki követének, az én pártfogómnak és jótevőmnek. Róma.

Nagyrabecsült Nagykövet! „*De elnyerni az isteni kegyelmet / sosem késő, ebben bízom*”¹. Mindezt azért írom, mert egy pillanatra úgy tűnt, hogy jóllehet el nem vesztettem irányomban tanúsított kegyelmét, de mintha megkopott volna, mivel jó ideje nem írt nekem. Kétségek kerülgettek hallgatásának okát illetően, s minden lehetséges ok, mi ez idáig eszembe ötlött, semmisnek tűnt, kivéve azt az egyet, hogy felmerült a gyanú bennem, azért hagyott fel a levélírással, mert esetleg azt írták önnek, nem vagyok jó sáfára a leveleinek, noha tudtam, rajtam keresztül Filippón és Pagolón² kívül más nem látta őket. A legutóbbi, 23-án kelt levelétől azonban visszanyertem némiképp nyugodalmam, midőn igen nagy meglepéssel láttam, mily szervezetten és nyugodtan tölti be diplomáciai hivatalát, és bátorítom arra, hogy továbbra is így tegyen, mert ki hátra hagyja a maga nyugalma mások nyugalma érdekében, csak a maga nyugalmatól válik meg, a másokéiból viszont hála sem marad vissza. És mivelhogy Fortuna mindent meghozhat, Ön hagyni akarja, hadd tegye dolgát. Nyugton marad, nem fáradozik, hanem várja, hogy idővel az cselekedjék valamit az emberekért. Elég lesz akkor fáradoznia majd, jobban örködni a dolgok felett, nekem pedig elég lesz akkor elhagyni a vidéket, s mondani: „íme, itt vagyok”. De mert szeretném viszonzni kegyelmét, válaszolok Önnek, ugyanakkor nem tudok másról beszámolni, mint hogy milyen életet élek. S ha úgy ítéli, jobb lenne felcserélni az Önével, kész vagyok megtenni azt.

Vidéki házamba visszahúzódva élek, s mert legutóbbi ügyeim idáig követtek, az utóbbi időben – ha mindent egybevetek – nem töltöttem húsz napnál többet Firenzében. Mostanáig magamban vadásztam rigóra. Még hajnal előtt felkeltem, szétkentem a lépet, aztán körbejártam a terepet hátamon egy köteg kalitkával: teljesen úgy festettem, mint Geta, mikor a kikötőből Amphitruon könyveivel

---

1 Petrarca: *Triumphus Eterenitatis* 13, magyarul: *Az Örökkévalóság diadalmenete*, in: Petrarca: *Diadalmenetek*, ford. Hárs Ernő, Budapest 2007, 105.

2 Filippó Casavecchiáról és Pagolo Vettoriról van szó, utóbbi a címzett testvére.

megrakodva visszatért³. Legalább kettő, legfeljebb hat rigót minden alkalommal fogtam így. Az egész szeptembert ezzel töltöttem. Azt követően azonban eme időtöltésem – bármilyen sajnálatra méltó és ellenszenves legyen is – nagy bánatomra elmaradt. S hogy milyen is most az életem, elmesélem rögvest.

Reggelente napkeltekor ébredek, majd kimegyek az egyik erdőbe, amelyet épp kivágotok, ahol úgy két órát eltöltök, hogy megtekintsem az elmúlt napi munka eredményét, és hogy a favágókkal eltöltsék némi időt, akik valamin mindig perlekednek és viszálykodnak vagy egymás között, vagy a szomszédjaikkal. Erről az erdőről ezernyi dolgot mesélhetnek önnek, amelyek velem estek meg és Frosino da Panzanóval, vagy másokkal, akik a faanyag iránt érdeklődtek. Ez a Frosino például küldetett néhány öl fáért anélkül, hogy szólt volna előtte, majd fizetéskor 10 lírával kevesebbet akart adni érte, mondván, hogy négy éve tartozom annyival neki, mikor Antonio Guicciardini házában legyőzött kártyajátékban. Természetesen pokolian dühöngeni kezdtem, s a kocsiszt vádoltam lopással, aki természetesen csak a fát fuvarozta. Végül Giovanni Macchiavelli állt közénk, hogy egyetértésre bírjon bennünket. Ahogy megérkezett az északi szél Batista Guicciardini, Filippo Ginori, Tommaso del Bene és még néhányan a városból vettek egy-egy öl fát tőlem. Én mindenkinek megígérettem, így küldtem belőle Tommasónak is, mire azonban a fa Firenzébe ért, a mennyisége felére csökkent. A fát ugyanis ő maga, a felsége, a szolgálóleány és a fiai rakták halomba, így olybá tűnt, mintha az inasaival marhát ütlegelő Gabburrává lett volna.⁴ Látva hát, mekkora nagy hasznot hajtok belőle, inkább azt mondtam a többieknek, hogy elfogyott a fám, ami persze mindenkit rosszul érintett, különösen Batistát, aki nyomban ezt is Prato csapásai közé sorolta.⁵

Hátrahagyva az erdőt, egy forráshoz, majd a madárctalosba megyek. Mindig van könyv nálam, Dante, vagy Petrarca, vagy más, kisebb költők egyike, mint Tibullus, Ovidius és hasonlók. Olvasgatok szerelmi szenvedélyeikről, és szerelmeik eszembe idézik az enyémet, miközben jólesően elmerengek e gondolon. Aztán a vendéglő felé veszem az utam, beszélgetésbe elegyedek az éppen arra járókkal, érdeklődöm falujuk hírei felől. Sok érdekes dolgot megtudok, megismerem az emberek különféle ízléseit és különböző gondolatait. Mindeközben elérkezik

---

3 Machiavelli Vitalis Blesensis (Vitalis de Blois) 12. századi *Geta* című latin komédiájára utal, mely mű Plautus *Amphitruo*-jának adaptációja.

4 Homályos utalás egy talán hentes Gaburrára.

5 Batista Guicciardini a köztársaság katonai vezetője (ún. *podestà*) volt a Pratóban, mielőtt azt elfoglalták a Medicieket támogató spanyol erők 1512-ben. Figyelemreméltó, hogy a patrióta Machiavelli még a Prato elestéből és az azt kísérő atrocitásokból is képes gúnyt űzni.

az ebédidő, amikor a családommal együtt közösen elfogyasztom az étket, melyet szegény birtokom és csekély kis vagyonom enged. Miután megettem, mim van, visszatérek a vendéglőbe, ahol ott találok a fogadóst, rendszerint a hentes, a molnár és két sütőmester társaságában. Egész nap velük bandázom kártyázgatva és kockázva, ezerszer is civakodásokba és véget nem érő sértegetésekbe keveredve a legtöbbször egyetlen fillér miatt. Sokszor még San Casciano távolságából is lehet hallani a kiabálásunkat. Efféle smucig alakok társaságában pucolom elmémet a penésztől, és engedek szabad utat sorsom rosszindulatának, mely örülök, hogy ily módon tapos lábbal engem; szeretném látni, elszégyelli-e magát miatta egyszer.

Az este beköszöntével hazatérek, és a dolgozószobámba sietek. Az ajtóban levetem sár és mocsok lepte hétköznapi öltözékemet, majd felöltöm királyi és udvari ruhámat, s így, méltón felöltözve lépek az antik nagy elődök antik udvarába, ahol elkölthetem szeretettel vett étküket, amely egyedül az enyém, és amelyért születtem. Nem szégyellek beszélgetni velük, faggatom őket tetteik okairól; ők pedig emberségből készségesen válaszolnak is nekem. Jó négy órán át nem fog rajtam az unalom, megfeledkezem minden gondról, nem félek a szegénységtől s nem nyugtalanít a halál: egész valómmal beléjük költözöm.

És mert Dante azt mondja, hogy tudás gyümölcsét a megértés csak jól őrizve termi⁶ – ezért leírtam mindent, amit e beszélgetésekből magam számára kamatoztathattam⁷, s összeállítottam egy kisebbfajta gyűjteményt *De principatibus*⁸ címmel, melyben – amennyire csak tudok – elmélyülök az ilyen témájú elmélkedésekben. Megvizsgálom, mi a fejedelemség, milyen fajtái vannak, hogyan alakulnak ki, hogyan maradnak fenn, és miért enyésznek el. Ha Ön valaha is kedvelte ilyesfajta szeszélyeimet, ez is bizonyára tetszésére lesz, egy fejedelem, különösen egy új fejedelem részéről pedig jó fogadtatásra találhat. Épp ezért a nagyméltóságú Giulianónak⁹ ajánlom az irományt. Philippo Casavecchia

---

6 Dante: *Paradicsom* V, 40-42, magyarul: Uő.: *Isteni színjáték*, ford. Babits Mihály, Budapest 2002, 408: Tárd föl elmédet, s zárd beléje el, mi / ajkamról árad: mert tudás gyümölcsét / a megértés csak jól őrizve termi.

7 E beszélgetések gyümölcse a végleges szövegformáját csak jóval később elnyerő Liviushoz írt *Beszélgetéseknek* (Discorsi).

8 Figyeljünk fel a latin és a végleges olasz cím közötti különbségre: Machiavelli itt még *A fejedelemségekről* címmel utal a szövegre, míg az először 1532-ben kiadott végső változat *A fejedelem* (Il Principe) címet viseli!

9 Giuliano de' Medici (1479-1516), az 1513-as Medici-restauráció idején Firenze ura. Guiliano Lorenzo Medici (Il magnifico, 1449-1492) három fiának egyike, testvére Giovanni de' Medici X. Leó néven pápa (1513-1521). Machiavelli a *Fejedelmet* végül nem Giuliano de' Medicinek, hanem a harmadik testvér Piero de' Medici (1471-1503) fiának, azaz az ifjabb Lorenzo de' Medici-nek (1492-1519) ajánlja.

már látta, így tájékoztathatja Önt a benne foglaltakról és az egymással folytatott beszélgetéseinkről is, mialatt én az írást kibővítem és letisztázom még.

Tudom, tiszteletreméltó nagykövet úr, Ön azt szeretné, hogy hagyjam hátra ezt az életet, és menjek együtt élvezni az Önét. Mindenképpen így fogok tenni, ám bizonyos elintézni valóim még itthon tartanak, melyekkel végezni úgy hat hétig eltart. Emellett némi bizonytalanságot ébreszt bennem, hogy ott vannak azok a Soderiniék¹⁰, akiket kénytelen lennék meglátogatni, ha ott leszek. Így félek, hogy mikor visszatérek, s a lóról leszállva azt gondolom, otthon vagyok, a Bargiellóban¹¹ találom magam; mert bár ez az állam tekintélyes alapokon nyugszik, és nagy a biztonsága, mégiscsak új, s ennek okán gyanakvó. Nem hiányoznak az okoskodók se, akik csak, hogy kitűnjenek – mint Pagolo Bertini¹² –, ebédre hívnak másokat, aztán elvárják, hogy a fizetségről én gondoskadjam. Kérem, szabadítson meg hát e félelmemtől, s akkor a mondott időn belül ott leszek.

Sokat beszélgettem Filippóval erről a kis írásomról, hogy vajon jó lenne-e odaadnom Giulianónak vagy sem, és amennyiben hasznos odaadnom, vajon vigyem-e el magam neki, vagy inkább küldjem el. Ha nem adom oda, attól félek, még Giuliano se fogja olvasni, nemhogy mások, és ez az Ardinghelli e legutóbbi fáradozásomból magának szerez majd érdemet¹³. Arra pedig, hogy odaadjam, ama szükség kényszerít, hogy lassan pénzem véget ér, s nem tudnék soká élni anélkül, hogy a szegénységem miatt meg ne vessenek.¹⁴ Aztán meg arra vágnék, hogy ezek a Medici urak végre igénybe vegyék a szolgálatomat, még ha egy kő tovagördítésével kellene is kezdenem; ha aztán mégsem sikerül jóindulatukat megszereznem, csak magamon siránkozhatok. Ha tehát elolvasnák a könyvecskét, láthatnák, hogy a 15 év alatt, melyet a kormányzás művészetének tanulmányozásával töltöttem, nem tétlenkedtem, és nem játszottam, és bizony bárki szívesen

---

10 Piero Soderini 1502 és 1512 között a firenzei köztársaság első embere, aki a Mediciek visszatérével Dalmáciáig menekül, majd X. Leó pártfogásának köszönhetően Rómában él 1522-ben bekövetkezett haláláig. Jellemző a kor ingatag politikai viszonyaira, hogy Machiavelli milyen tartózkodóan ír egykori legszorosabb munkatársáról, illetve annak családjáról. Soderini politikájával kapcsolatban lásd *Discorsi* 1,6 és 3,19!

11 Híres börtönépület Firenzében.

12 Ismeretlen személy, nem tudni mire céloz a szerző.

13 Piero Ardinghelli X. Leó pápa titkára. Úgy tűnik, Machiavelli attól tartott, hogy ha Giuliano Medici nem olvasná el írását, akkor Ardinghelli kisajátítaná annak gondolatait és mint sajátjait használná fel azokat.

14 Reminiszcencia Juvenalis 3.153 helyére: nil habet infelix paupertas durius in se / quam quod ridiculos homines facit. Magyarul: *Juvenalis szatírái*, ford. Muraközy Gyula, Budapest 1964, 87: Nincs a szegénység bús átkában rettenetesebb, / mint hogy az embereket kinevetteti!

venne szolgálatába olyan valakit, aki mások költségén ennyi tapasztalatra szert tett. A hűségem felől senki semmilyen kétséget nem támaszthatna, mert mindig is betartottam a hűség parancsát, s nem most lesz, hogy megtanuljam, miként szegjem meg azt. Aki hűséges és jó volt 43 évig, amilyen idős most én vagyok, annak nem kell természetét megváltoztatnia; az én hűségemnek és jóságomnak pedig a szegénységem a tanúja. Szeretném tehát, hogy írja meg véleményét e dolgokat illetően. Ajánlom magamat. Legyen boldog.

1513. december 10. napján

Niccolò Machiavelli Firenzéből
(Sztupkai Benjámín fordítása)

219. levél

Niccoló Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1514. január 5.

A tiszteletreméltó firenzei szónoknak, Francesco Vettori Úrnak, jótevőjének ajánlva tisztelettel

Nagyméltóságú Követ uram. Ha jól meggondoljuk, beláthatjuk, hogy nagyon is igaz a mondás, mely szerint az emberek a maguk bűneikkel szemben úgy tesznek, mintha vakok lennének, mások hibáit viszont éles szemmel kritizálják. Számos példát hozhatnék erre a görög, latin, zsidó vagy kaldeus hagyományból, de – ha az itthoni és korunkhoz közelebb álló esetek nem lennének elégségesek –, elmehetnénk egészen a Bölcsek, vagy János pap országáig¹, biz' ott is hasonló dolgokba botlanánk!

Márpedig én úgy vélem, ser Sano² igenis felkereshette volna Önt a két jubileum között, és hogy Filippo soha nem gondolta volna, hogy a mondott személy bármiféle kellemetlenséget okoz. Sőt, inkább úgy vélte volna, hogy Méltóságod örül látogatásának, s hogy egy követ számára megszokott az efféle dolog, hiszen végtelen számú komoly elfoglaltsága mellett, olykor szüksége lehet némi szórakozásra, pihenésre is. Szemében pedig ser Sano társasága ilyen alkalom volt. Bizonyára még dicsérte volna is mindenkinek körültekintését, s így döntése miatt az egekig magasztalta volna Önt. Másrészt, még ha ott lett volna Kegyelmednél Valenza egész bordélyháza is, Brancaccio³ akkor sem tett volna semmi szemrehányást; sőt, emiatt többre tartotta volna Önt, mint ha Démoszthenésznél ékeesebben szónokolt volna a pápa előtt!

S ha meg akart volna bizonyosodni érvelésem helyessége felől, a következőképpen kellett volna eljárnia: anélkül, hogy azok tudtak volna egymás kölcsönös figyelmeztetéseiről, Önnek úgy kellett volna tenni, mintha elhinné nekik, és megfogadná tanácsukat. Így ha komoly, megfontolt ember képét öltve bezárta volna ajtaját a szajhák előtt, ser Sanót pedig elkergette volna, négy nap sem telt volna belé, és Filippo máris kérdezgetni kezdte volna: – Mi van ser Sanóval? Mi

---

1 Machiavelli mindkét esetben egzotikus-utópikus keleti birodalmakra céloz: a Bölcsek országa esetében a kisdud Krisztust felkereső három napkeleti bölcs országáról van szó, míg János pap országát a népi hiedelem egy utópikus keleti birodalomnak tartotta.

2 Közismert homoszexuális férfi.

3 Giuliano Brancacci, firenzei polgár, akinek homoszexuális csapongásairól értesülünk Machiavelli leveleiben. Lásd különösen a következő, 221. számú levelet!

történt, hogy nem jön felénk? Kár, hogy nem jön, úgy vélem, jóra való férfiú; nem is értem, miféle dolgokat hordanak össze a népek; és persze abban is biztos vagyok, hogy ser Sano jól ismeri udvarunk szokásait, s hogy bizony igen hasznos a látogatása. El kellene küldetnie érte, nagykövet úr! – Mondanom sem kell, hogy Brancacciót mennyire rosszul érintette volna a hölgytársaság hiánya, és mennyire meglepte volna őt, de biztosan nem tette volna szová hátsóját a tűz felé tartva, ahogyan Filippo csinálta, hacsak nem zárt ajtók mögött, amikor kettesben maradt Önnel. És hogy jobban rávilágítsak Önnek a dologra, lelke eme puritán pillanatában ott termettem volna én, ki igazán ismerem a nőket, és társaságukat sem vetem meg, és miután gyorsan felmértem volna a dolgok ilyenén állását, nyomban így szóltam volna: – Nagykövet Úr, még a végén megbetegszik! Nincs semmi szórakozása, nincsenek itt sem ifjak, sem fehérszemélyek! Hát miféle elfuserált ház ez? –

Nagyrabecsült Nagykövet uram, csupa bolondokkal vagyunk körülveve itt, s csak igen kevesen ismerik a világ dolgait, miként kevesen tudják azt is, hogy aki mindig mások tetszésére akar tenni, sosem tesz semmit, mert nincs két ember, kinek véleménye egyazon dologról azonos lenne. S ki tudja, hogy kit nappal bölcsnek mondanak, nem hiszik-e éjszaka bolondnak; vagy annak, kit egyszer megfontolt és jóra való embernek ismertek, vajon szégyen helyett nem tisztességére válik-e mindaz, amit lelke felüdülésére és élete megvidámítására tesz, így ahelyett, hogy képmutatónak vagy nőcsábásznak tartanak, dicsérik, mily sokoldalú, társasági ember és igazi jó barát. Nem tudják, hogy csak a magát adja, de nem veszi el a másét, így minden, amit tesz, olyan, mint a forrásban lévő must: kellemes íze átjárja a penészes hordót, miközben benne a penész semmi kárt nem okoz.

Ezért hát, nagyrabecsült Nagykövet Uram, ne tartson úgy ser Sano penészetől, sem mona Smeria mételyétől! Kövesse csak továbbra is a saját szokásait, és hagyja csak, hadd beszéljen Brancaccio, aki nem látja, hogy olyan, mint az ökörszem, ki kétségbeesett kiáltásaival elsőként lármázza fel a többi madarat, mégis, ha jön a bagoly, őt kapja el legelőbb. Filippónk pedig, mint a keselyű, aki, ha lakmározásra nem talál a közelben tetemet, száz mérföldet is képes repülni, hogy felkutasson magának egyet. És amint megtönte torkát, felrepül a fa tetejére, és onnan gúnyolódik a többi madáron, a sason, a héján, a sólymon, amelyek képesek fél évig is koplalni azért, hogy finom és különleges falatokon éljenek. Hagyja hát, hadd kiabáljon az egyik, és tömje begyét a másik, Ön meg csak törődjön a saját dolgával, és cselekedjék mindenben a belátása szerint.

Kelt Firenzében, 1514. január 5-én.

Niccoló Machiavelli
(Tekulics Judit fordítása)

221. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1514. február 4.

Nagyrabecsült firenzei Francesco Vettorinak, szentszéki nagykövetnek, az ő jótevőjének

Nagyrabecsült nagykövet. Tegnap tértem vissza a birtokomról és az Ön Páloja átadta a múlt hónap 23-án kelt levelét, melyet válaszképpen írt egyik, ki tudja, mikori levelemre, s melyet oly nagy örömmel fogadtam látva, mily kegyes volt Fortuna Önhöz, amikor is úgy intézte, hogy Filippo és Brancaccio Önnel egy lélekké lett két testben, pontosabban két lélekké egy testben. És amikor újra végiggondolom közös históriájukat, elejétől a végéig, bizony, ha el nem hagytam volna régi szokásomat, most beilleszthetném az új idők dolgainak meséi közé, s úgy vélem, érdemes lenne akár valamely fejedelemnek is elmesélni, mint olyan dolgot, mit ez évben hallottam. Szinte látom Brancacciót, amint alantól, egy a széken ücsörögve próbálja jobban szemügyre venni Gostanza orcáját, és ahogy minden szavával, mozdulatával, nevetésével, ajkának s szemének rándulásával, minden verejtékcseppjével csügg, sorvadozik és emésztődik Gostanza szavain, lihegésén, tekintetén és illatán, finom modorán és nőies vendégszereteten.

Jobb kéz felé fordultam és láttam Casát, aki oly közel volt az ifjúhoz, hogy borotvált kobakjával az orcáik szinte összeértek.

Látom, ahogy gesztikulál, s hol az egyik, hol a másik oldalára kerül, majd olykor megrázza fejét a fiú csonka, szégyenlős válaszainak hallatán. Látom, ahogy beszél vele, egyszer mint apa, máskor mint tanító, majd a szerelmes szerepét játszva, s a szegény ifjú kétkedik, mi lesz a vége, miféle cél felé akarja vezetni őt; néha kétség fogja el tisztességét illetően, néha megbízik méltóságteljes lényében, néha meg tisztelet fogja el szépsége és érett külleme iránt. És látom Önt is, nagykövet uram, amint kedélyesen elvan az özvegygel és bátyjával, miközben egyik szemét az ifjún nyugosztja – természetesen a jobbat –, a másikat meg a leányon; s az egyik fülével az özvegy szavaira figyel, a másikkal pedig Casát és Brancacciót követi. Látom, ahogy általánosságban válaszol nekik, mindig az utolsó szavukat ismételve, mint Ekhó, majd hirtelen félbevágja az érveléseket és gyors, ujjnyi hosszú léptekkel odaszalad a tűzhöz, vesetájon némiképp meghajolva. És látom, hogy érkezésére Filippo, Brancaccio, az ifjú és a leány talpra ugranak, Ön pedig így szól: – Üljetek csak le, legyetek nyugodtan, ne mozduljatok, folytassátok beszélgetéseteket –, majd némi családias és hatásos szertartás után mindenki leül,

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1514. február 4.

Különbség, XII. évf. / 1. szám | 2012 május, 42-44.o.

és újból belekezd valami kellemes beszélgetésbe. De főként látni vélem Filippót, amikor Piero del Bene¹ megérkezett; s ha festeni tudnék, akkor e képet küldeném el Önnek, mert szavakkal le nem tudom írni nyájas mozdulatai, ferde tekintetét, s lenéző pózát. Látom Önt az asztalnál, ahogy a kenyeret, a poharakat, az asztalt, és a háromlábú székeket rendezgeti, s ahogy mindenki örül, sőt úszik a boldogságban, hogy szinte túlcordul a nagy boldogságáradat. Végül látom a szekér elé láncolt Jupitert, látom Önt szerelmesen, s ahogyan a zöld fába kapó tűz is erősebb, úgy az Önben gyúló szerelem is hatalmasabb, mert az akadályok miatt nehezebben adja meg magát a lángoknak. S most felkiálthatnék könnyen, mint Terentius: „*O coelum, o terram, o maria Neptuni*”². Látom Önt, ahogy küzd belül, mert se nem egyeznek, se nem halnak együtt méltóság s szerelem³, így hol hattyúvá akarna válni, hogy öléből tojással ajándékozza meg őt, hol arannyá, hogy a hölgy az erszényébe tehesse Önt, s hol ilyen állattá, hol olyanná, a lényeg, hogy Szerelmétől sose váljon el.

S mivel példám Önt rettegéssel tölti el, mert jól emlékszik, mit tett Ámor nyíla velem, így kénytelen vagyok elmesélni, én hogyan lettem úrrá magamon. Bizony átadtam magam neki, hagytam, hadd tegyen velem, amit akar, követtem erdőkön, völgyeken, meredélyeken és réteken át, minthogy úgy találtam, minél jobban kínozom miatta magam, annál több bájjal igéz meg. Dobja le hát a nyergét, s húzza be a féket, hunyja le szemét, és mondja ezt: Tégy, amit akarsz, Ámor, vezess Te engem, mutass Te utat nekem, ha jól járok, dicsőségedet hirdetem, s átkozlak majd, ha elbukom: a szolgád vagyok, nem érsz el semmit gyötréssel, sőt, inkább vesztel, hisz önnön dolgaidat gyötröd bennem. Ilyen és hasonló szavakkal, melyek sziklákat volnának képesek megindítani, könnyen könnyörületté teheti, uram. Így hát éljen boldogan, ne rettenjen semmitől, fordítsa orcáját Fortuna felé, s kövesse a dolgokat, melyeket az ég, az idők és az emberek forgandósága tárnak Ön elé, és kétsége se legyen, hogy így minden köteléssel szakítani tud, és felülkerekedik minden nehézségen. S ha netán szerenádót akarna adni, ajánlom magamat: megyek, s valamelyik szép találmányommal szerelemre indítom a hölgyet.

Ez lenne tehát a levelére a válaszom, mást nem tudok mondani Önnek. Ha csak nem szolgálhatok az elkövetkezendő bajok jövendöléseivel és híreivel, me-

---

1 Del Bene egy firenzei bankár volt Rómában.

2 Terentius: *Adelphi* 5, 3: Ó ég és föld, ó Neptunus tengere. Vö. Terentius: *Testvérek*, in: Terentius vígjátékai, ford. Kis Sándor, Budapest 1895, 401: Ég, föld, tengerek!

3 Vö. Ovidius: *Metamorphoses*, 2, 846-7, magyarul: Ovidius: *Átváltozások*, ford. Devecseri Gábor, Budapest 1964, 68: Nem fér össze nagyon, de nem is lakozik soha együtt / méltóság s szerelem.

lyeket, ha hazugságnak találja, megsemmisíti, ha meg igaznak, jóra fordítja Isten. Firenzei tartózkodásom során Donato del Corno és Riccia asszony⁴ műhelyei közt osztom meg időmet, s igencsak úgy veszem, mindkettőjük idegeire megyek: az egyik műhely-hátráltatónak, a másik otthon-hátráltatónak nevez. Mindazonáltal egyiknek is és másiknak is szemében fontos tanácsadó vagyok, s hát olyannyira javamra szolgál ebbéli megbecsülésem, hogy Donato hagyta, tűzhelyénél hadd melegedjek, míg a másik néha futó csókot is enged. Azt hiszem, nem tart soká e kedvezés, mert mindkettőjüknek adtam bizonyos tanácsokat, melyeket sosem mérlegeltem igazán, olyannyira, hogy nemrég, egy beszélgetés alkalmával Riccia asszony azt mondta nekem: – Ezek a bölcsek, ezek a bölcsek, nem tudom, hol bujkálnak, úgy tűnik, mindenki fordítva vesz mindent.

Nagyrabecsült nagykövet, láthatja, hová az ördögbe kerültem. Mégis szeretném megtartani az irányomban való jóindulatukat, mert jelenleg nincs egyéb lehetőségem. Ha viszont Ön, Filippo, vagy Brancaccio tudna valami mást, hálás lennék, ha megírnák nekem. Isten önnel.

1514. február 4. napján

Niccolò Machiavelli Firenzéből
(Sárközy Nikolett fordítása)

---

⁴ Firenzei kurtizán, akivel Machiavelli házasságon kívüli viszonyt folytatott. Machiavelli egy korábbi levelében utal egy bizonyos Riccio-ra (gazdag férfira), mint a fent említett Donato del Corno egyik szolgájára. Nem ismerünk közelebbi részleteket e személyes viszonyokról azon kívül, hogy Donato del Corno Machiavelli bizalmas barátjának számíthatott.

223. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1514. február 25.

Nagyrabecsült Francesco Vettorinak, Firenze szentszéki nagykövetének, az ő tisztelője

Róma

Nagyrabecsült nagykövet! Megérkezett a múlt heti levele, de mert az alább megírt történet igazát szándékomban állt jobban megismerni, válaszzal ez idáig késlekedtem. Az eset elbeszélése után illendően válaszolni fogok majd Méltóságod levelére is. Történt tehát, hogy ez a bájos dolog, azaz – hogy nevén nevezük – ez a mulatságos *metamorfózis* megesett, mely méltó lenne arra, hogy lejegyezzék, s a régmúlt történetei között kapjon helyet. És mivel nem akarom, hogy bárki is panasszal éljen ellenem, rejtett parabola formájában fogom elmesélni azt.

Giuliano Brancacci, példának okáért nevezzük csak így, ki igen szeretett a bozotosba járni, pár napja, az elmúlt napok egyikének estéjén, miután elharangozták az Ave Mariát, látva, mily borús az ég, fúj a szél, és csepereg az eső – egyértelmű jelek, melyek jelzik, hogy várják a madarak –, hazament és felhúzott egy pár hatalmas csizmát, felvette a vadásztarisznyáját, megragadta lámpását, hóna alá csapta a kolompját és egy jobbfajta dróthálót. Végigment a Carraia hídon, majd a Canto de' Mozzi utcán, s így a Santa Trinitàhoz ért. Aztán kanyargott egy darabon a Santo Appostolo negyed sikátorai között, és mivel nem talált madarat, amely órá várt volna, az Ön aranyverő mestere felé vette az irányt, majd a Guelf-köz alatt átvágott a piacon, és a Calimara Francescán át a Tetto de' Pisani alá ért, ahol miután alaposan végignézte az összes búvóhelyet, talált egy kis rigót, melyet a háló, a lámpás, és a kolomp segítségével meg is fogott legott, majd ügyes művészettel elcsalta egy szoros mélyére, közel a viskóhoz, hol Panzano lakozott, és miután kissé elszórakozott vele s igencsak nagy hajlamot talált benne, jól megcsókolgatta, majd kihúzta két faroktollát, és végül – ahogyan többen is beszélük – beletette hátulról a tarisznyájába.

De mert a vihar arra késztet, hogy kibújjak a fedél alól, és a parabola sem elég, nincs már szükségem e metaforára, álljon hát itt, ahogyan volt: ez a Brancaccio tudni akarta, kivel van dolga végtére, mire amaz azt felelte – legyen, mondjuk, a neve Michele –, hogy Consiglio Costi unokája. Erre azt mondta

Niccolò Machiavelli levele Francesco Vettorinak

Firenze, 1514. február 25.

Különbség, XII. évf. / 1. szám | 2012 május, 45-47.o.

Brancaccio: – Legyen ez jó ómen, egy tiszteletre méltó úr sarja vagy, és ha még okosnak is bizonyulsz, megtalálhatod a szerencsédet. Tudd meg, hogy én Filippo da Casavecchia vagyok, és van egy üzletem ezen és ezen a környéken, és mivel nincs most nálam pénz, vagy Te magad jössz el, vagy elküldesz valakit a boltomba holnap, hogy kifizesselek. – Amikor eljött a reggel, Michele, aki előbb lett rossz, mint ügyefogyott, elküldte egyik szolgáját a nyugtával, és tartozását kérte, kötelességére emlékeztetve Filippót. Mire Filippo komor arccal azt felelte: – Ki ez, s mit akar? Nekem nincs vele semmi dolgom; mondd meg neki, hogy jöjjön el maga hozzám. – Minek utána, hogy a szolga hazatért Micheléhez és elmesélte neki, mi történt, a legény csöppet sem lepődött meg, hanem fogta magát, és nagy bátran elment Filippóhoz, ahol is szemére vetette a tőle kapott jótéteményeket, majd azzal fejezte be, hogy ha Filippo nem volt tekintettel rá, mikor törbe csalta, hát ő se lesz tekintettel rá, hogy becsületébe gázoljon. De látta ám Filippo, hogy zavarban van a fiú, hát betessékelte üzletébe, és így szólt hozzá: – Michele, becsaptak téged; én tisztességtudó ember vagyok, és nem keveredek ilyen ostobaságokba; tehát jobb lenne megfejtetni ezt az átverést, és jobb lenne, ha az, kinek örömet szereztlél, megfizetne érte, mint hogy ezen az úton haladva bármi haszon nélkül beszennyezd hírnevem. Tégy hát, ahogy mondom: menj most haza, majd holnap gyere vissza hozzám, és akkor elmondom, mit gondoltam ki. Összezarodva hazaindult a fiú, de mivel tudta, hogy visszatér, maradt türelemmel. A magára maradt Filippót a történet új fordulata meglehetősen felzaklatta, és mert megoldást nem tudott találni a dologra, gondolatai csak tajtékozottak, mint Pisánál a tenger, ha a délnyugati szél rést nyit rajta. Végül így szólt magában: „Ha nyugodt maradok, és fizetek Michelének, mondjuk, egy forintot, én leszek a pénzeszsákja. Adóságává teszem magam, bevallom vétkemet, és ártatlan emberből bűnössé válok. Ha meg tagadok, ám a dolog nyitját fel nem fedem, olybá leszek, mint a gyerek, igazolnom kell magamat magam és mások előtt; s mindenki engem hibáztat majd. Végül, ha megpróbálom megtalálni az igazat, valaki másra hárítnám a bűn terhét, de lehet, hogy nem a megfelelő személyre: ezzel ellenséget szereznék magamnak, és felmentve sem lennék.”

Ebben a nyugtalanságban hánykolódva, végül az utolsó megoldást választotta, mint a legkevésbé kellemetlent; és a szerencse vele volt, mert az első célponttal, akire gyanúja vetődött, fején találta a szöget, ugyanis úgy gondolta, hogy Brancaccio képes volna ilyen gaztett elkövetésére ellene, mivel – gondolta – elég alantas ember, és máskor is növesztett már dudort fejére, mikor megverette a Szolgákkal. Felbátorodván tehát e gondolattól, felkereste Alberto Lottit – megint csak nevezzük az egyszerűség kedvéért így –, és elmondta neki az esetet. Miután kifejtette véleményét róla, kérte, hogy hívassa magához Michelét, aki rokona, és hogy vizsgálja meg, kideríthetnék-e az ügyet. Alberto, mint tapasztalt és bölcs

férfi, úgy ítélte meg, hogy Filippónak jó szeme van, így őszintén felajánlotta szolgálatait. Elküldött Micheléért, s kikérdezte hosszasan, majd az alábbi következtetésre jutott: – Tedd a kezedet a szívedre, s mondd, ha hallanád beszélni azt, aki Filippónak mondta magát, fel tudnád-e ismerni hangjáról? – Mire a fiú azt felelte, hogy igen. Alberto ekkor fogta, s magával vitte a Santo Ilarióba, ahol – miként ismeretes volt számára – Brancaccio szállása volt. Mikor odaértek, hátultól közelébe férkőzött a férfinak, aki épp egy népes társaság körében ült nagyban mesélve. Ekkor Alberto úgy intézte, hogy a fiú annyira közel kerüljön, hogy hallja Brancacciót beszéd közben; így amikor az megfordult és meglátta, elváltozott arccal gyorsan távozott. Így mindenki számára világossá vált a helyzet. Filippo tisztázva lett, Brancaccio pedig becstelenné vált. Idén farsangkor Firenzében mást se lehetett hallani, mint hogy „Ki vagy: Brancaccio vagy Casa?” –; „*et fuit in toto notissima fabula coelo*”¹. Úgy hiszem, hallhatta már más forrásból is az esetet, de én is el akartam mondani részletesen, mert úgy éreztem, ez a kötelességem.

Méltóságod levelére nincs mit mondanom, csak annyit, hogy kövesse a szerelmet és engedje bő gyepelőre azt, mert az az öröm, ami ma kijut, talán holnap már nem lesz; és ha valóban úgy áll a dolog, ahogy azt nekem megírta, úgy jobban irigylem Méltóságodat, mint az angolok királyát. Kérem hát, kövesse csillagát, és egy jottányi örömet se hagyjon veszni a világ dolgai miatt, mert én hiszem, hittem, és hinni fogom örökké, hogy igaz az, amit Boccaccio mondott: jobb megtenni és megbánni, mint nem megtenni és azt bánni.²

1513. február 25. napján.

Niccolò Machiavelli Firenzéből
(Orbán Réka fordítása)

---

1 Ovidius, *Ars Amatoria* 2.561, magyarul uő.: *A szerelem művészete*, ford. Gáspár Endre, Bp. 2008, 82: „Ismeretes mese szól odafenn a magasban...”

2 Vö. Boccaccio: *Decameron*, 3. nap, 5. novella, magyarul: *Boccaccio művei*, ford. Révay József, Budapest 1964, 445.

261. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Guicciardininek

Carpi, 1521. május 17.

Méltóságos Francesco Guicciardini jogdoktornak, Mutina és Regium tiszteletre méltó kormányzójának

Méltóságos és igen tisztelt uram.

Épp az illemhelyen voltam, amikor az Ön futára megérkezett, és a világ furcsaságain merengve azon töprengtem, milyen prédikátor kellene Firenzébe. El is képzeltem a magam módján, s bizony szeretném, ha olyan lenne, ahogyan nekem is tetszik, mert ebben – akárcsak más véleményem tekintetében – akaratomban rendíthetetlen vagyok. Mivel pedig lehetőségem szerint mindig is a köztársaság javát szolgáltam – ha nem tettekkel, hát szavakkal, s ha nem szavakkal, akkor legalább szándékaimban –, így ez ügyben sem szeretném cserbenhagyni most. Nagyon jól tudom, hogy miként sok más esetben, ezúttal sem egyezik a véleményem a firenzeiekével: ők olyan prédikátort szeretnének, aki azt tanítja, miként lehet eljutni a Paradicsomba, én viszont olyat akarok, aki az ördög házába vezető utat mutatja meg nekünk. Körültekintő, becsületes és őszinte férfit szeretnének, én meg azt akarom, bolondabb legyen, mint Ponzo, dörzsöltebb, mint fra Girolamo, és még Alberto testvérnél is képmutatóbb.¹ Fölöttébb üdvösnek találnám ugyanis – és méltónak korunk jóságához –, hogy mindaz, amit sok testvérben külön-külön megtapasztalhatunk, egyetlen személyben mutassa meg magát. Mert úgy hiszem, az egyedüli Paradicsomba vezető út, ha előbb megismerjük a Pokol útjait, hogy aztán azokat elkerülhessük. És azon felül azt is jól látjuk, mily hatalmas a tekintélye a gonosz embernek, ki a vallás köntöse alá rejti valódi önmagát, így könnyen felismerhetjük, mennyivel inkább tisztelnék a jót, aki Szent Ferenc nyomdokain járva nem színlelésben, hanem igazságban él. Mivel okoskodásom helyénvalónak tűnt, elhatároztam, hogy Rovaiót² viszem magammal a városba, tekintve, hogy – ha hasonlít bátyjaira és nővéreire – éppen ő a megfelelő ember. Örömmel venném, ha legközelebbi levelében megírná erről a véleményét.

---

1 Ponzo személye ismeretlen; fra Girolamo nem más, mint Savonarola; Alberto testvért Boccaccio *Decameron* 4. nap 2. novellájából ismerjük.

2 Il Rovaio, eredeti nevén Giovanni Gualberto. A szerzetes ragadványneve az északi szél firenzei megnevezéséből származott.

Egyébiránt csak tétlenül vesztegetem itt az időt: hozzá sem tudok kezdeni a feladatomhoz, amíg a testvérek meg nem választják a generálist és annak tanácsadóit. Unalmamban azon töröm a fejem, miként tudnám a viszály írmagjait elhinteni közöttük, hogy aztán itt, vagy máshol, de jól egymásnak ugorjanak, és ha értelmem cserben nem hagy, talán még sikerülhet is; ám ennek megvalósulását – azt hiszem – az Ön tanácsa és segítsége igen sokban megkönnyítené. Éppen ezért módfelett örülnék, ha mintegy kellemes séta álcája alatt eljönne hozzánk, vagy ha írna legalább, s ellátna néhány mesteri tanáccsal; ha ugyanis Ön, miként tette ma is, naponta csak egyszer postafutárt küldene, többszörösen jót tenne velem: egyrészt felvilágosítana eme ügy tekintetében, másrészt pedig a házbeliek így még nagyobb tisztelettel lennének irántam, látván, hogy csak úgy váltják egymást közöttünk az üzenetek. Ma is, mikor az íjász megérkezett, és a földig hajolva azt mondta, sürgős levelet hozott, a jelenlévők mindegyike oly nagy tisztelettel, s hévvel pattant fel egyszerre, hogy amaz ijedtségében szanaszét szórta mindenét. És később is nem egy közülük a hírek felől próbált faggatni szüntelen. Nekik, hogy még nagyobb becsben tartsanak, annyit mondtam, Trentóban épp a császárt várják, a svájciak új rendi gyűlést hívtak össze, és a francia király³ szeretett volna elmenni, hogy személyesen beszéljen amaz királlyal, azonban tanácsadói elleneztek ezt. Süvegüket a kezükben szorongatva, tátva maradt szájjal hallgattak mindannyian, és most is, hogy a választ írom, körben állnak felettem, s látva, mily hosszúra nyúlik levelem, fölöttébb csodálkoznak, s úgy néznek rám, mint ki ihletett. Én pedig, hogy még inkább ámulatba ejtsem őket, olykor nagyokat sóhajtva megállítom tollamat, mire ők még jobban eltátják szájukat. Hát még, ha tudnák, mit írok, bizony még inkább elcsodálkoznának! Ön jól tudja: a szerzetes testvérek úgy tartják, ha valaki hitében rendíthetetlen, az ördögnek nincs többé hatalma felette. Éppen ezért nem félek, hogy ezek a testvérek képmutatás miatt ellátnák a bajomat, mert – úgy hiszem – magam is meglehetősen rendíthetetlen vagyok.

Ami pedig Carpi lakóinak hazudozását illeti, én versenyre akarok kelni velük. Jó ideje már, hogy kitűnőre doktoráltam belőle, s bizony nem is lenne szükségem Francesco Martelli segítségére! Már régóta nem azt mondom, amit hiszek, és sosem hiszem el azt, amit mondok, ha pedig olykor mégis rám jön, hogy az igazat szóljam, olyan sok hazugság közé rejtem, hogy ember legyen a talpán, aki kibogozza azt.

A püspöki kormányzóval nem beszéltem: mivel találtam szállást, feleslegesnek gondoltam. Igaz ugyan, hogy ma reggel a templomban megcsodálhattam őt egy ideig, miközben a festményeket nézegette. Külsejét kellemesnek ítéltm,

---

3 I. Ferenc francia király (1515-1547)

s olybá tűnt, az egész is híven tükrözi, mit a rész látványa üzen; így azt kell hinnem, olyan, amilyennek látszik, s ha ott lett volna velem az Ön ajánlólevele, bizony megragadtam volna az alkalmat, hogy szert tegyek egy vödörnyi szellemességre.⁴ De nincs minden veszve, ezért igen csak várom, hogy a holnapi levelében küldjön néhány jó tanácsot az ügyeimet illetően. Ha lehetséges, ismét az íjászok közül küldjön valakit: ezúttal vágatva és erősen verejtékezve érkezzen, hogy az ámulattól a jelenlévőknek még a lélegzete is elálljon. Ha megteszi, nagy tiszteletet hoz a fejemre, meg persze az íjászoknak sem árt a gyakorlatozás: ebben a tavaszi időben jót tesz nekik a lovaglás. Még sok másról is írhatnék kegyelmednek, de nem szeretném tovább fárasztani fantáziám, mert a lehető legfrissebbnek szeretném megőrizni holnapra. Az Ön jóindulatába ajánlom magam, éljen egészségben akarata szerint.

Kelt Carpiban, 1521. május 17. napján.

Kegyelmed őszinte tisztelője, Niccoló Machiavelli,
követ a ferences testvéreknél
(Hegyi Szilvia fordítása)

---

⁴ Machiavelli itt feltehetően Guicciardini előző levelére akart utalni, ahogyan a két másik megelőző bekezdésben is arra reflektáló témákat járt körül. Guicciardini ti. azt írta Machiavellinek, hogy ha meglátogatná a szóbanforgó püspöki kormányzót – akihez ajánlólevelet írt Machiavelli részére (erre találhatunk utalást a fenti sorokban) -, egy kellemes embert ismerhetne meg személyében, akitől ezer huncutságot tanulhatna. (a ford.)

264. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Guicciardininek

Carpi, 1521. május 18.

Méltóságos Francesco Guicciardini etc. úrnak Mutinába

Mondhatom, az Ön fondorlata oly hatásos volt, hogy füstje egészen az égig hatolt, hiszen lihegve érkezett futára és a jókora nyalábnyi levél miatt nincs ember e házban és e környéken, akin ne lett volna úrrá az izgalom. És hogy ne tűnjek hálátlannak Gismondo¹ úrral szemben, a svájciakról és a királyról írt részeket neki is megmutattam. Igencsak jelentősnek találta a dolgot. Beszéltem még neki a császár² betegségéről, és azokról a birtokokról, amelyeket meg akart venni Franciaországban: tátva maradt a szája. Mégis azt hiszem, kétkedik, nem lett-e tréfa áldozata: gondolataiba merülve töpreng, és nem érti, hogy miért kell ilyen bibliányi hosszú leveleket küldözgetni erre az isten háta mögötti helyre, mely kihalt, mint az aráb sivatag, s hol nem élnek mások, csak szerzetesek. Továbbá pedig nem hinném, hogy valóban olyan rendkívüli férfinak tart, amilyennek kegyelmed leírt engemet, ugyanis napjaimat úgy töltöm itt, akárcsak otthon: alszom, olvasok, és csendes nyugalomban múlatom az időt. Azt hiszem, Gismondo úr már-már azt gondolja, hogy mi ketten az Ön mókázásának lettünk áldozatai. Ezért egyre csak puhatolózik, én pedig szűkszavúan és keresetlen egyszerűséggel válaszolok kérdéseire, a gyülekező viharfelhőkről beszélek neki, a fenyegető törökökről, vagy, hogy jó ötlet-e ilyen időkben keresztes háborút indítani, s más ehhez hasonló, közzájón forgó semmiségekkel traktálom. Azt hiszem, örökkévalóságának tűnik számára a várakozás, mígnem a félreértések tisztázása végett végre szemtől szembe szót válthat Önnel, aki e „szerencsét” ölébe hullatta, hogy itt létemmel megbolygattam háza nyugalalmát, és itthon tartom őt. Ugyanakkor azt hiszem, igencsak bízik abban, hogy a játék már nem tart soká, éppen ezért továbbra is jó képet vág hozzá, gazdag lakomákat rendez, én pedig mint a kiehézt farkas, tömöm tele a bendőm, és ebédkor csak ennyit mondok, mikor eszem: – Ezzel ma két tallérnyit spóroltam –; és este, amikor asztalhoz ülök: – A mai vacsorával tán négyet is. – Mégis lekötelezettje vagyok Önnek és neki is, és ha valaha Firenzébe látogat, nagyvonalúan vendégül látom majd, és akkor Önnek alkalma nyílhat beszélni velem.

---

1 Gismondo Santi, Carpi városi kancelláriájának tagja.

2 V. Károly német-római császár (1519-1556).

Ez a szószegő Rovaio pedig csak vonakodik, és kitalált, hamis indokokkal próbálkozik: azt mondja, attól tart, nem fog tudni velem jönni, mert nem tudja, prédikációiban milyen irányelvekhez tartsa magát, és attól fél, hogy a végén még ő is – mint az Angyali pápa³ – máglyán végezné. Arról is panaszkodik, hogy Firenzében az emberek nem értékelték erőfeszítéseit, s hogy hozott korábban egy törvényt, mikor a városban prédikált, melyben elrendelte, hogy a kéjnők sárga fátyolban járjanak az utcán. De a nővére megírta, hogy ennek ellenére azok úgy jártak-keltek, ahogy épp kedvük tartotta, s hogy úgy ringatták uszályukat, mint még soha. És bizony ő ezt mélységesen fájlalja. Én próbáltam megvigasztalni, mondván, ne is csodálkozzon ezen, hiszen köztudott, hogy a nagyvárosokban nem szokás kitartani a komoly szándékokban, s míg egyik nap így tesznek, a másik nap már amúgy. Példának hoztam fel erre Róma és Athén városát, mire végül megbékélt csendesen, és szinte már-már ígéretet tett nekem... – hogy végül hogyan alakulnak a dolgok, megírom majd egy másik levelemben.

Ma reggel az itteni szerzetesek új elöljárót választottak Soncino testvér személyében, aki mindenekelőtt ember, s csak aztán szerzetes, emberséges és jóra való. Ma este meg kell jelennem a generális atya előtt, s bízom benne, hogy holnap elszabadulhatok – addig minden óra örökkévalósággal ér fel –, és végre Önnel tölthetek egy napot, ki éljen és uralkodjék az idők végezetéig.

1521. május 18. napján

Nicolaus Maclavellus

A Firenzei Köztársaság nagykövete a ferences testvéreknél
(Hegyi Szilvia fordítása)

---

³ Az angyali pápa a keresztény egyház ideális vezetőjének népszerű változata. Machiavelli Rovaio azon félelméről számol be, hogy még egy ilyen idealizált egyházi személyt is börtönbe küldenék a Firenze befolyásos klerikusai.

265. levél

Niccolò Machiavelli levele Francesco Guicciardininek

Carpi, 1521. május 19.

Méltóságos Francesco Guicciardini etc. úrnak

A kirelejumát! Jobb óvatosnak lenni ezzel a Gismondóval, mert olyan fondorlatos, mint hét ördög! Azt hiszem, rájött, hogy tréfát akar űzni belőle, mert amikor az Ön futára megérkezett, csak annyit mondott: – Oh, itt valaminek lennie kell, hogy csak úgy váltják egymást a futárok. – Majd miután elolvasta levelét, hozzátette: – Azt hiszem, a kormányzó gúnyt űz belőlünk. – Erre úgy tettem, mint az albán, ki nem érti a dolgokat¹, és válaszképp csak annyit mondtam, hogy Firenzében hátra kellett hagynom némely Önt és engem illető ügyletet, ezért megkértem Méltóságodat, tájékoztasson, amikor odalenn, városunkban megtud valamit azzal kapcsolatban; és semmi más, mint ez lenne levelezésünk fő oka. Mégis már előre sajog a hátsóm, mert attól tartok, Gismondo egyszer csak seprűt ragad, hogy visszazavarjon a fogadóba. Éppen ezért arra kérem, hogy holnap tartson szünetet, nehogy a tréfánknak még rossz vége legyen, és nehogy elessek mindattól a testi jóléttől, amelyben ez idáig részem volt: a dús lakomáktól, a kényelmes ágyaktól és az ehhez hasonló úri dolgoktól, amelyekkel Gismondo úr három napja kényeztetet.

Ma reggel neki láttam a *megosztási* küldetésemnek², egész nap ezzel foglalkoztam, s azt hiszem, holnap be tudom fejezni a munkát.

Ami pedig a prédikátorunkat illeti, nem hinném, hogy sikerrel járok, mert még mindig bizonytalankodik. A generális atya azt állítja, hogy már elígérkezett másokhoz, úgy tűnik hát, szégyenteljes módon e tekintetben dolgavégezetlen kell visszatérnem Firenzébe. Igencsak bánt a dolog, mert fogalmam sincs, hogyan kerüljek Francesco Vettori és Filippo Strozzi³ szeme elé, akik külön is megkértek levélben, hogy tegyek meg minden tőlem telhetőt az ügy érdekében, mert a nagyböjti időszakban szeretnének valami, épülésüket szolgáló lelki táplálékban részesülni. Méltán mondják majd, hogy minden dolgot egyféleképpen teljesítetek, hisz ezen a télen is, amikor Giovan Francesco Ridolfi⁴ villájában eltöltöttem

---

1 Vö. Burchiello (Domenico di Giovanni, 1404-1449): Sonnet 1.73 (La violente casa).

2 Machiavelli arra kapott megbízatást, hogy érje el a ferences rend megosztását, és jöjjön létre egy önálló toszkán rendtartomány.

3 Filippo Strozzi (1489-1538), nagy befolyással rendelkező firenzei bankár.

4 Giovanfrancesco di Ridolfo (1475–1533), egy Mediciekhez hű firenzei szenátor.

velük egy szombat estét, azzal bíztak meg, hogy kerítsek nekik papot a másnapi szentmiséhez. Bizony Ön is tudja, miként estek a dolgok végül: mikor már megebédeltek, akkor jött a szerencsétlen pap, így minden, amit ettek, felfordult bennük, és engem okoltak érte. Ha tehát most ezzel az új megbízatással felszítom a már kialvóban lévő tüzet, képzelheti, milyen dühös képet vágnak az urak. Ezért is számítok Önre, hogy pár sort írna nekik, és – amennyire lehet – megpróbálna felmenteni az ügyben.

Ami a facipősök⁵ *Történetét* és köztársaságát illeti, nem hinném, hogy az itt eltöltött néhány nap elfecsérelt idő lett volna: sokat megtudtam berendezkedésükről, rendjeikről, amelyekben több jót is találtam, és azt hiszem, az itt szerzett ismereteket egyszer még hasznosítani tudom, különösképpen a hasonlatok terén, mint például, ha a csendről akarnék szólni, csak ennyit kell mondanom: – Nyugodtabbak, mint a barátok evés közben –. De sok más ehhez hasonló tapasztalatot is készpénzre válthatok, melyre ez alatt a rövid idő alatt sikerült szert tennem, mit körükben töltöttem.

1521. május 19. napján

Az Ön Niccolò Machiavellije
(Hegyi Szilvia fordítása)

---

⁵ Értsd: a barátok.